

ה ד ר ר

יוצא אחת בשבוע.

המיל: חברת "אחיאסף".

כרוסיה:

לשנה . . . 6. — רו"כ
 לחצי שנה . . . 3. —
 לרבע שנה . . . 1.50 —

מחיר כל גליון 30 הילר, 15 קופ'.

בעד חילוף הכתבת 20 קופ'.

מחיר מודעות:

בעד כל שורה קמנה פמיט 20
 הילר, 10 קופ'.

Erscheint jeden Donnerstag.

תנאי החתימה:
באוסטריה-אונגריה:

לשנה . . . 14. — קראנען
 לחצי שנה . . . 7. —
 לרבע שנה . . . 3.50 —

בשאר ארצות:

באשכנז לשנה . . . 12 מארק
 באנגליה לשנה . . . 12 שילינג
 בשאר ארצות לשנה 17 פֶּרַנְק
 בארץ ישראל . . . 15 פֶּרַנְק.

Krakau, 19 September 1901.

Nr. 37 — גליון לו

קראקא, ה' תשרי תרס"ב.

נפתולי אלהים.

(הורמים הדתיים בקרב עמי המערב).

התאימה התנועה היא עם תנאי הקיום בהליכות ההיסטוריה, לכן לא הצליחה. לא שנחליט, כי עלתה בתהו ותאבד, אלא כי פעולתה והשפעתה לא נראתה בחוש ולא עשתה רושם בהתפתחות הקולטורה. כאשר קמה התנועה הדתית בשנות המאה הי"ז, עשתה חיל כמדה מרובה, מפני שמצב הענינים בעת ההיא הכשיר את התפשטותה ונדולה. ובאמת הלכה הדת האוונגלית ונברה משנה לשנה, ובימים לא מרובים כבשה את רוב ארצות המערב ודחקה שם את רגלי הדת הקתולית. הדת האוונגלית פשטה לא רק בגרמניה ובאנגליה ובארצות הסקנדינאויות (העמים הגרמנים והקרובים להם בנוע היו מסוגלים על פי טבעם וחנוכם לדת הזאת), אלא גם בצרפת, אונגריה, פולוניה וכמעט בכל מדינות אוסטריה. בעת ההיא היה נקל להאמין, כי עוד מעט ותחדר הדת הקתולית מן הארץ, ועל מקומה תבוא הדת האוונגלית. כבר שערו רבים, כי קץ ממשלת האפיפיור ברומה בא, ועוד ימי דור אחד יחדלו עמי המערב מלשים להם ראש בעולם הדת.

ואולם כבר בסוף שנות המאה הי"ז באה תמורה נמרצה במצב הענינים. הדת הקתולית אורה חיל והתחילה לעמוד על נפשה; כראשונה עצרה בעד התפשטות הריפורמציה הדתית, ואחרי כן שמה לבה לשוב ולכבוש את הארצות והמדינות שנלקחו מידה. אז קמה תנועה עצומה נגד הריפורמציה ואותה התנועה היתה על צד האמת בעצמה ריפורמציה דתית ברוח הדת הקתולית.

הדת הזאת ידעה עת לכל חפץ; היא כוונה את השעה, וכדי להתנבר במלחמת הקיום, שקרה לראות מה טיבה של צרתה אשר קמה לרשת את מקומה ובמה כחה גדול. אותן המעלות סגלה לה הדת הקתולית, ועל ידי זה הצליח בידה להחזיק מעמד. אין ספק כי בהתפשטות הריפורמציה הדתית בגרמניה וביתר ארצות המערב היה מעורב ענין מדיני, ולא מקנאתם לשהרת הדת נתנו כמה מושלים ומלכים את ידם אל הדת החדשה, אלא מתוך תעלת מדינית. ואולם התפשטות הדת הזאת בעם היתה על פי רגש מוסרי ודתי, אשר אחז או את כל העמים בכח גדול. הטובים והמשובחים שבעמים נלאו זה כבר לשאת ולסבול את מנהגי הרשות המרכזיות ברומה. קובלים היו עליה, כי שכחה ברכות הימים את מקור מחצבתה — את הדעות המוסריות והדתיות שבכתבי הקדש — ואת מטרותה והשקיעה עצמה יותר מדי במנהגי הציית העתיקה. עוד טרם קם לותר שאפו רבים ונכבדים לריפורמציה דתית, אשר תהיה כאש מצרף לטהר את הדת

בקרב העמים הנאורים במערב אירופא רואים אנו עתה תנועה עצומה ורבת התוצאות, אשר ראוי לשים אליה לב מכמה טעמים. הנסיון ההיסטורי הורה לנו, כי אין המאורעות האלה מצמצמים את פעולתם רק במחנה העמים. אלא משפיעים הם גם על התפתחות הענינים בישראל, אם באופן ישיר ונראה ואם אחרי כמה סבות ומסכות. כל פעולה ועובדא בעולם היא כנגריר ורע נתון כמעבה האדמה, אשר ברכות הימים יצמח ויעשה פרי. גם בלי זה חשובה לנו תנועה רוחנית גדולה כזו, להסתכל בה בשום לב ובעינים בוחנות. כונתי היא לתנועה הדתית המפעמת כעת במחנה עמי המערב, אשר בהיותה מתמדת זה כמה שנים ומתנברת משנה לשנה, אין ספק כי לא מקרה היא, אלא יסודה במצב הענינים ובטבעם. אנו רואים התחלה לתקופה היסטורית חדשה, אשר אחריה מי ישרונה.

בארצות המערב מושלות כעת שתי השקפות דתיות: הדת הקתולית והדת האוונגלית. הראשונה היא תקיפה וכבירה, מסויימת ומנוכלת מכל עבריה, מרכזית, מאוחרת ויצוקה כלה בטפוס אחד; היא סרה למשמעת ממשלה כבירה, ולא יפול בה הספק וההרהור. השניה היא מתאמת יותר לרוחות הזמן, אבל אין לה מרכז וכך ראשי; היא נכדלת ומפוררת לחלקים ופרורים קטנים. אין לה דבר שלטון ויסוד קיים, אלא עתירה היא לחדושים בכל זמן וזמן. אמנם אין ספק, כי דת כזאת חביבה יותר לעמים נאורים, אבל מתוך שהיא מפורדת ומפוררת קשה לה לעמוד בקשרי מלחמה עם צרתה, אשר כחותיה מתכווצים ומצמצמים במקום אחד. מטעם זה ראינו בדור האחרון, כי הלכה הדת הקתולית הלוך וחזקה והדת האוונגלית הלוך ודלה. הראשונה עשתה נפשות בין בני הדת השניה והתפשטה יותר ויותר, ולעומת זה הסתפקה הדת האוונגלית להגין על קיומה, ומעולם לא עלה על דעתה לפשוט ידיה בנרוד ולהכניס נרים מבני הדת הקתולית תחת כנפיה.

ההתחרות בין שתי הדתות האלה נוהגת, כנודע, בארצות אירופא זה קרוב לארבע מאות שנה. ההתנגדות נגד המרכז הכללי ברומה היא קדומה, ועוד טרם קם לותר, מחדש הדת האוונגלית, קמו בארצות המערב כמה מעוררים נגד שלטון האפיפיור. ואולם בהיות כי לא

היו ימי הפלוסופיה והבקר, ימי „השכלת הרבים“. הפלוסופיה יצאה אז מחוג הצר של הפלוסופים והמעיינים והיתה בסגנונה החדש נחלת כל המשכילים והמלומדים שבעם. דעות הפשוטות נתפשטו בקרב העמים, והשפעת הדת הלכה הלך וחסר. בעיקר הדבר נראה בסוף שנות המאה הי"ח כמעט אותו המצב שראינוהו בסוף שנות המאה הי"ז. כהני הדת חדלו לשמור משמרת הקדש והשקיעו עצמם בענינים של חולין, ביחוד גברה או השערורה בממלכת צרפת, ומשם יצאה גם ההתנגדות העצומה לתוקף הדת, איך שיהיה, בסוף שנות המאה הי"ח נורשו כבר הישועיים מרוב הארצות והמדינות. בממלכת אוסטריה משל הקיסר יוסף, אשר הגביל הרבה את שלטון הדת, במדינת פורטוגליה בשלה ממשלת הישועיים, ובמדינת צרפת אנו רואים התרשלות גדולה מצד הכהנים הראשיים בעצמם, אשר הלכו ברובם אחרי שרירות לבם והתענגו על כל מנעמי החיים. אמנם לא היתה או כשלון הדת הקתולית לטובת הדת האוונגלית, שהרי בימים ההם פנו המשכילים עצמם מכל שיטה דתית וכפרו בכל, ואולם עם כל זה היו נוטים להאמין, כי עתידה הדת האוונגלית להתקיים בהיותה חפשית יותר ומתאמת עם השאיפות הזמניות. הדת הזאת התחילה בימים ההם להשקיעה עצמה בחקירה ובפלוסופיה, ורבים חשבו להשלים בנה ובין הפלוסופיה. הפעם עמדה לה סגולתה, כי לא היתה יצוקה בטפוס ידוע, אלא היתה רכה ונוחה להתמוזז ולקבל צורה חדשה. כאשר ההלכו כמה מן החוקרים ליסוד את הדת האוונגלית על הבקרת והפלוסופיה, לא היה מי שימחה בידם, ואם קנא אחר הכהנים לרתו ונער בהם — מי שם אליו לב? חסרון שלטון מרכזי היה או מעלה יתירה להדת הזאת.

הדבר הזה היה נמשך והולך עד אמצע שנות המאה הי"ט. אמנם אחרי מפלת נפליון קמה ריאקציה ברוכ ארצות המערב, באותן המדינות, אשר שם שלטה הדת הקתולית, אבל עם כל זה היו המשכילים והמלומדים עוינים להדת הזאת מפני שנאתה להדעות החדשות ולשאיפות הזמן. בשנות הארבעים קמה בגרמניה תנועה כבירה, לעשות לכל הפחות את הדת הקתולית חפשית מעול השלטון הראשי ברומה. בפעם הראשונה אנו רואים נסיון, להכניע את הדת תחת הלאומיות. ממשלת פרוסיה סייעה או הרבה בדבר, מפני שבימים ההם עברו דין ודברים בינה ובין שלטון הכנסייה הרומית. ואולם כל המעשים האלה לא השאירו רושם קיים, ובסוף שנות המאה הי"ט גברה הדת הקתולית מחדש והגיעה בתקפה וגבורתה למצב אשר לא שערוה הראשונים. ביחוד מעת עלה האפיפיור ליון הי"ג על כסא הרשות ברומה ידע זה בחכמתו ובכח דיפלומטי לחדש את ממשלת הכנסייה הקתולית, מה שלא היה בימי פיוס התשיעי שהיה לפניו. כל העמים הלטינים נכנעו לפניו, וגם באוסטריה ובגרמניה התפשטה השפעתו יותר ויותר. ביסמרק כבש את כעסו והתרפס לפני האפיפיור ונשא פנים להדת הקתולית, ובממלכת אוסטריה גברה ידה משנה לשנה. הישועיים משלו בכל חוקף ועוין וכבר פשטו ידם בכל עניני המדינות. בצרפת, באספמיה, בפורטוגליה, באוסטריה ועוד בכמה מדינות הם עושים כחפצם ואין מי שימחה בידם.

ואולם דוקא מרתם זאת, שאיפתם לבלוע את הכל, היתה פעמים אין מספר בעוכריהם, וגם הפעם העירה קנאה עצומה בלב העמים, להסיר מעליהם את העול הקשה של הישועיים. זה כשנה אנו רואים התעוררות נמרצה מצד העמים הסרים למשמעת הדת הקתולית, להסיר מהם כבליהם. בצרפת עשו כבר התחלה על יריי החקים המגבילים

מסיני הניתן שדבקו בה בשנות המאות האחרונות. כל אותם הימים עמדה הדת הקתולית בסרובה ולא שמעה בקול האנשים האלה. ראשי הדת היו שקועים ראשם ורובם בהשכלה העתיקה וקשה היה להם לפרוש ממנה. המתלוננים נחשבו אז בעיניהם בתור כוערים וכסילים, מורדי אור ושונאי דעת, קנאים וחשוכים; הם לא הבינו, כי התלונה נבעה מקרב לב רגש, מתוך רגש דתי ומוסרי; באהת: התנועה היתה עממית, נובעת מקרב העם בכל פנותיו, תחת אשר ראשי הכנסייה הדתית היו אם אנשים פריצים רודפי תענוגים, או משכילים, אצילים ברוחניות, אשר לא הבינו לשאיפות העם ולא אבו לסור למשמעתן. הריפורמציה הדתית של לותר, אשר התפשטה במהירות נפלאה בעמי המערב, פקחה את עיני האנשים לראות כשבע התפתחות הענינים. אז קמה ברומה התעוררות נמרצה להשלים עם שאיפות העם, ובאמת נראה בתקופה שלאחר ההגברות הריפורמציה פנים חדשות בשלטון הראשי של הכנסייה הקתולית. האפיפיורים הראשונים שנבחרו בסוף שנות המאה הי"ז ובראשית המאה הי"ז אחזו בסתר לבם במנהגי האפיפיורים שהיו לפניהם. ההשכלה העתיקה היתה חביבה עליהם, ורק בקושי פרשו מן המנהגים הקודמים לאחזו במנהגי פרישות וצניעות דתית. אבל בידעם כי זהו צורך השעה, התאימו לחפץ העם, ומעט מעט היה הדבר להרגל. בשנות המאה הי"ז נראה כבר, כי לא נפלה הדת הקתולית בפרישות וטהרה מצרתה, הדת האוונגלית. ומשעה שנצרה לה הדת הזאת מקום בחיים המוסריים של העמים הועילו לה מעלותיה המיוחדות לה, להגביר הילים על זו שכנגדה. הדת הקתולית נוחה יותר לכריות מן הדת האוונגלית. היא אינה דת של מרה שחורה ושל שנאת החיים; אינה מנקרת במוח האדם בשאלות וספקות, אינה דורשת חקירה ודרישה ולמוד. העיקר לה: המעשים הטובים והאמונה, לדת הזאת יש שלטון ראשי, היא מסוייגת ומוקפת גדר ועומדת על יסוד עיקרים חזקים וקיימים. לעומת זאת קשה הדת האוונגלית על מאמיניה. בימים הראשונים להולדה היתה כבר קבוצה של פלפולים ושל אבעיות, כאשר בעצם נוסדה על הספק והחקירה. היא התפוררה לכמה חלקים, וכל כת וכת שנאה ורדפה את זו שכנגדה בעברת חמה. לדת הקתולית היה מרכז ראשי, וכאשר פתר האפיפיור בכל שאלה דתית, כן היה. ואולם בדת האוונגלית היה כל כהן וכהן בעירו וככפרו אפיפיור מושל בכיפה, ואין האחד סר למשמעת חברו.

מטעם זה גברה התנועה מצד הדת הקתולית בשנות המאה הי"ז, אותה התנועה הנודעה בתולדות העמים בשם „הריפורמציה החזרה“. בדרומה של גרמניה פשטה הדת הקתולית מחדש; בפולוניה וברוב מדינות אוסטריה נדחתה הדת האוונגלית מעט מעט. גם בצרפת נכחד קימה. כבר בסוף שנות המאה הי"ז רואים אנו פנים חדשות בהתפתחות ההיסטוריה. הדת הקתולית שבה להיות גברת ברוב ארצות המערב, והדת האוונגלית הסתפקה במלחמת הגנה, לעמוד על נפשה ולבצר לעצמה מקום עד כמה שאפשר. גם במדינות האוונגליים חתרה הדת הקתולית לעשות נפשנת ולהכניס גרים תחת כנפיה, ועל פי הרוב הצליח לה למשוך מושלים ושרים נכבדים אליה, ובפרט נשים רכות וענוות. ביחוד הצטיינו במפעל זה — מפעל המיסיון — הכהנים הישועיים, אשר הצליח להם למצוא מסלות בבתי הנדולים והשרים, וברוב עשרם וחילם הנכירו מעשיהם עד סוף שנות המאה הי"ח.

אז קמה מחדש ריאקציה נמרצה נגד התנגדות הדת הקתולית, אלא שבפעם הזאת לא יצאה ההתנגדות מתוך רגש דתי חזק, כי אם מתוך רוח פסקנית שפעמה אז במחנה העמים הנאורים. הימים ההם

במפעל אחד. על פי הרוב יִעָשֶׂה הדבר באופן כזה: איש עשיר יקדיש מהונו סך מסוים לעבודת הצדקה, ומפני הכבוד הוא קורא למספר אנשים ומכבדם להעמידם בראש המוסד. או לפעמים יקום איש מצויין ובעל בעמיו ויציע איזה ענין שבצדקה, ובהיותו נכבד על פני אחיו, ימהרו נדיבים להסכים לו ולהמציא לידו את הכסף הדרוש למפעל כזה. אין ספק, כי על פי הרוב כוונת האנשים רצויה, ובודאי הם רוצים בתקנת עמם על פי השקפתם, ואפילו אם יהיה רגש של תאוה הכבוד מעורב בדבר, אין רע כל כך. מוטב שינדכו עשירינו מרדיפתם אחרי הכבוד משלא ינדכו כלל. ואולם חסרון גדול נמצא בזה, כי פעמים אין מספר יהיה מעשה הצדקה לרועץ.

אחד המפעלים הכבירים של הצדקה הכללית בעמנו הוא בלי ספק יסוד בתי הספר, בתחלה בשביל אחינו בארצות המזרח ואחר כן בשביל היהודים בגליציה. כנודע נעשתה ההתחלה ביסוד בתי הספר במצרים, כאשר באו נדיבי אחינו בשנת 1840 לעמוד שם בפרץ בדבר "עלילת הדם" ברמסק. ר' שלמה מונק ואהרן כרמיה היו הראשונים במצוה זו, וכאשר נוסדה חברת "כל ישראל חברים", ואחרי כן חברת "אגודת אחים" בלונדון, השקיעו אחינו שבמערב סכומים עצומים בכתי הספר האלה. הבארון הרש נדב מדי שנה בשנה מיליון שלם לצורך הספקת בתי הספר, ובאחרית ימיו נדב סכום י"ב מיליון פראנק ליסוד בתי הספר בגליציה. בכלל הולך המוסד הזה ומתרחב משנה לשנה.

הפעולה בפני עצמה היא בודאי טובה ורצויה, אלא שרואים אנו באיכותה התפתחות הדעות מתקופה לתקופה. לפני ארבעים שנה ויותר היה עיקר הרעיון: להרבות דעת והשכלה בין אחינו במזרח, וכיחוד להרבות דעת שפת צרפת, אשר בעת ההיא היתה באמת נברת השפות האירופיות. בימים האחרונים קמו מקטרגים על השיטה הזאת מכמה צדדים. במקום אחר חיותי כבר דעתי, במה חטאה חברת כ"ח, ביסדה בתי ספר במדינות המזרח. אנכי דנתי בזה מנקודת השקפתי הלאומית. ואולם גם מצד השני נמצאו מעוררים על מעשי חברת כ"ח, ולפני ימים מספר כתב אחד מטובי השתדלנים בגרמניה, כי החסרון היותר מופלג היה בדבר, שהפלינו בערך ההשכלה והדעת יותר מדי ולא שמו לב להרחבת העבודה באחינו. הוא קטרני, כי יותר מכפי השעור הדרוש תקעו ראשי חברת כ"ח וחברת "אגודת אחים" את עצמם בפתגמים הידועים: "השכלה ודעת היא כח עצום", או: "מלמדי בתי הספר בגרמניה נצחו עלו הצרפתים" וכדומה. בשביל העם נחוצה עבודה ויגיעת כפים, ואותה לא דרשו נדיבי עמנו. אמנם נמצא קורטוב של אמת בקטרונ זה, אבל גם הוא, כלומר המבקר, נכשל באותו דבר שנכשלו בו המבוקרים: גם הוא הן על פי שיטה למודית, והורה הלכה מתוך משנתו, מבלי דעת את טבע הענינים שהוא הן עליהם.

כאמור, היתה ראשית מפעלי חברת כ"ח ביסוד בתי ספר בארצות המזרח, אמנם לא יצאה שם החברה ידי חובתה להיהדות, אבל בימים הראשונים עשתה דבר גדול בהגדילה את מרת ההשכלה בין אחינו. על מה לא שקדה להרבות עבודה ואומנות בין יהודי המזרח? הטעם הוא פשוט, משום שלזה, כלומר לעבודת האדמה ולאומנות, לא היה שום צורך במדינות האלה. עבודת האדמה היתה אוֹ-וברובה היא גם כעת כמעט מן הנמנעות. בארצות הבלקן היתה האדמה אדמת השבטים הסלאוויים, אשר בעלו אותם המושלמים. הם נהיו לאדוני האדמה, אשר הסלאוויים הנכבשים עבדוהו ושלמו "מנדה בלו והלך" בתחלה לאדוניהם בעלי האדמה ואחרי כן להממשלה, מלבד מה שהכבירו פקירי הממשלה אכפם על העם ופשטו ערו מעל עצמותיו. ובמצב כזה יחנכו את היהודים לעבודת האדמה? מלבד אשר לא היתה אדמה נמכרת אלא לעתים רחוקות, גם האומנות לא היתה דרושה אל החפץ בימים ההם, ובמובן ידוע נשאר הדבר כן עד היום הזה. בעלי מלאכה דרושים בארצות טורקיה רק בשעור מוגבל מאד, על פי הרוב רק לחקין המלאכה הישנה ולא יותר. על פי ברית המסחר שכרתה ממשלת טורקיה עם ארצות המערב, לא יכלו בעלי מלאכה לעמוד במלחמת ההתחרות עם הסוחרים המביאים סחורה מחוץ לארץ. גם כיום וזה הסחורה בממלכה הזאת במדה מרובה, יען ששוקדות ארצות המערב על הדבר, לבלתי תגדיל ממשלת טורקיה את המכס הקצוב על סחורות חוץ לארץ. איך יתקיימו בע"מ בממלכה הזאת, אם מכל עבר ופנה יביאו

שחקקו בשנה זו, כדי להגביר את הרשות של חולין על הישועיים ודומיהם. גם במדינת ספרד ופורטוגליה קמה בעם מחאה נמרצה נגד ממשלת הישועיים. באוסטריה נברה התנועה בין הגרמנים, לצאת מן הדת הקתולית — או כמו שמכריזים עתה במדינות האלה: לצאת מרשות רומה — ולדבקה בדת האוונגלית. אין ספק כי הממשלה מוזה בידי האנשים האלה בכל תקפה ונבורתה, וכמה אמצעים להממשלה לקיים את דבריה, ועם כל זה הולכת התנועה הזאת וגוברת מיום ליום, וכמה נפשות יצאו כבר מהדת הקתולית ונכנסו אל הדת האוונגלית. בדבר הזה נמצא דבר מדיני. קובלים הגרמנים באוסטריה על כהני הדת הקתולית, כי ידם על פי הרוב עם הסלוויים, ושנים רבות היו הקליריקלים הגרמנים בעצה אחת עם הסלוויים להצר צעדי אונם ולדחוק את רגליהם. אך שיהיה, מספר הממירים את דת הקתולית בדת האוונגלית הולך ורב באוסטריה. תנועה רומה לוו קמה כעת בדרומה של צרפת. שם לא ימצאו די ספוקם בזה, כי הכניעה הממשלה את הישועיים, אלא משתדלים הם להרחיב את הדת האוונגלית ולהסיר לב העם מאחרי הדת הקתולית. הם אומרים: הישועה שהביאה לנו הממשלה הפעם היא רק לשעה. הישועיים מרכינים ראשם בשעת הגזרה, ולאחר שנים מועטות ישובו לכבודם ולתקפם כמקדם. אין תקנה לעולם, אלא בהמעטת כח הדת הקתולית בכלל, ואז ממילא תפקע השפעת הישועיים. גם בממלכת איטליה נראה השתדלות כזאת, כי המשכילים נתנו לבם להחליש את תוקף הדת הקתולית. כי מרה נפשם על מעשי שלטון הכנסייה הקתולית, אשר זה כשלושים שנה, מוזמן שנתאחדה ממלכת איטליה, הוא הולך עם העם האיטלקי בקרי ומציק לו בכל האפשרי. כאשר נרצח המלך הומברט, אהוב נפש העם כלו, הראה שלטון הכנסייה את עוצם שנאתו לבית המלוכה, ובוה הכעים את רוב העם והקיר את לבו מאחוריו.

הנה כן רואים אנו כמה שאיפות מדיניות, קולטוריות ולאומיות מתאחדות בתנועה הזאת. הימים האלה הם ימי התנגדות להדת הקתולית והנכרת הדת האוונגלית. הדברים הגיעו כבר לשיעור גדול וראשי הכנסייה הקתולית אינם משלים עוד את נפשם בתקות שוא לאמר: אך חוזן כורד הוא זה. אלא שהם מנסים כעת את כחם לעצור בעד שטף הזמן ולעמוד בפרץ. מלומדה הדת הזאת במלחמה כזאת, ואין ספק כי תאור כח להלחם ולעמוד על נפשה, ואולם לנו, המסתכלים בהתפתחות הענינים, חוזן יקר ונחמד הוא לראות נפתולי אלהים אלה בקרב העמים. אצבע הפעולה ההיסטורית הוא!

ד"ר ש. ברנשילד.

בארצות המערב.

לה.

בנוגע למעשה הצדקה הכללית יצדק על אחינו שבמערב הפתגם: הם מורים הלכה מתוך משנתם. לא על פי הנסיון והצורך הנראה הם מקדישים את כחם וממונם לשוכת הכלל, אלא על פי שיטה למודית, אשר ימציא איש אחד כרוחו ובדמיונו. סבת הדבר הזה מונחת בטבעו של הדבר. מעשה הצדקה בעמנו איננו פעולה לאומית הנובעת מקרב העם כלו, אלא עבודה של איזה יחיד מצויין או של איוו נדיבים המשותפים

ובכל פעם תהיה אחרי כן מריבה בין הפועלים ובין נותני עבודתם, אשר יבואו בתוקף ההתקשרות וההתחייבות להחזיק את השכירים על עבודתם בחוקת היר. מובן, כי אין למצב כזה קיום לאורך ימים. — זהו האיריאל של מחנכי עמנו!

קצת תועלת היתה בזה, אלו שקרו נדיבנו על הדבר להעמיד מבני ישראל אכרים על הקרקע, ואולם זה הוא בנדר הנמנעות, אם יאספו כל עשירינו וינצלו את כל כספם וזהבם, לא יעמידו אף עשרת אלפים משפחות ישראל בחור אכרים חיים על אדמתם. ממשלת פרוסיה עשתה, כנודע, נסיון בכיוצא בזה בעטיו של ביסמרק ובזכות כמה מאות מיליון, ועדיין לא הצליח בידה לבצר מקום אף לשלשת אלפים אכרים במדינת פוונא. וזאת לדעת, כי האכרים האלה היו אכרים מלידתם, ונס הביאו איזה סך בידם, מה שמכרו את אדמתם כנפות הגרמניות, כדי להתישב במדינת פוונא בסיוע הממשלה. ובכלל שאלת הקרקע הולכת ומסתבכת משנה לשנה, וספק הוא אם יחוקו האכרים מעמד ננר בעלי האחוזות הגדולות. רק אכרים שיש להם לערך מאה היקטר אדמה בלי משא חובות עליה יוכלו להתקיים. לכמה אכרים כאלה יוכלו כל נדיבנו יחד להספיק די צרכם?

על פי ברור הדברים האלה יכיר כל איש, כי רעה גדולה עושים נדיבנו כנסיונם הרמיוני, ואחריות האנשים אשר יקפחו את חייהם בתקוה שוא עליהם. לעתיד לבוא יהיו לנו איזו אלפים כורמים ויוגבים וחניכי עבודת האדמה, אשר יקללו את יומם. גורלם יהיה כגורל הבחורים חובשי בית המדרש אשר כלו בהבל ימי נעוריהם, ונוספו גם הם על חללי החנוך בישראל.

ש. ב"ר.

במכתביהעתיים.

במכה"ע, "המליץ" נ"ו 191 כותב הרב ר' יעקב בן ישעיהו מזא"ה, רב עדת מאסקווא, כדברים האלה:

"בהמליץ נ"ו 176 נתעוררה שאלה, "לרוח היום". איך כל הרבנים, המכונים כשם רבני הממשלה עברו בהעלם עין על נוסח השבועה המשונה, הקבועה לב"י בסעודת לוייתן ושור הבר, בתוספת אלה שלא כתובה כס' התורה להיות נציב מלח כאשתו של לוט. ועל השאלה החמורה: "איפה היו עיני רבנינו (מטעם) עד היום", אבא גם אני ואוסיף עוד שאלות ואהיה לפי שעה סתם מקשן ואשאל: מדוע לא שמו את לבם לזה כל רבני ישראל בארצנו, כן אלה שיש בהם טעם, כן אלה שאין בהם טעם? ומדוע לא שמו את לבם לנוסח משונה כזה אספות הרבנים בארצנו כפעם בפעם, אשר בסוד ישיבותיהן היו נאוני הדור, עמודי ההוראה בישראל, גם יודעי דת ודין מלומדים? ומדוע לא שמו את לבם לזה כל חכמי ישראל וסופרינו, שלא זכו להשתמש בתנא או יותר טוב לומר שזכו לכלתי השתמש בתנא כלל: לא בתנא של טעם ולא בתנא שאין בה שום טעם? האם רק הרבנים לבדם מחויבים להסיר חרפה מעל ישראל ולא כל מי שבשם זה יכונה? ואם תאמר, כי הדבר הזה היה מכוסה מעין כל, והרבנים היו מבליעים בנעימה את המרור הזה? תרוץ כזה מופרך מאליו, כי זה יותר מחצי יובל שנים דלתות בתי המשפט פתוחים לרוחה, וכל העם רואים את הקולות מפורש יוצאים מפי הרבנים ומפי הנשבעים. ואחרי כל אלה כלל ישראל היו עורים כלמו, חרשים-אלמים, עד שקרה מה שקרה (כפי המסופר) באודיסה? כיצד? היתכן?

שמה מחורות ברמו רב, והמכס הקצוב עליהן הוא רק שמונה למאה של מחיר? וסוד נלוי היא לרבים, כי על צד האמת אינם משלמים אפילו שנים למאה, ורק שנהגים כך. מביאים סחורה, למשל, של אלף דינרים ומעריכים אותה במאה דינרים, ומוה"ם משלמים שמונה למאה מכס וסכום קטן. בקשיש" לפקיד המכס ודי להם בזה. גם הטמשלה יודעת כן, וכמה פעמים נסתה לתקן את המעות ולהביא סדרים חדשים בעניני המכס, ואולם, כנודע, אין השולטן שורר בביתו, כי אם "קבוצת צירי הממלכות", אשר רק על פיה כל עניני הממלכה הזאת נחתכים.

ואולם אם עבודת האדמה והאומנות לא היו דרושות או אל החפץ, הנה כנגד זה היו עתידות טובות צפונות ליהודים במסחרם, והם אמנם גם אחו אחוזו בו משכבר הימים, ורק בחסור להם כל ראשית למודים לא עשו בו חיל, ובפרט לרגלי שני הומנים והחליפות שבאו בעניני המסחר. כמקצוע זה דבר גדול עשו החברות ביסוד בתי הספר. צעירי בני ישראל למדו שם כל הדרוש לסוחר הגון לדעת, ובעיקר למדו דעת שפת צרפת, אשר עוד עתה ידברו בה כל המשכילים בארצות המזרח. מני או פרץ מסחרם בארצות שונות, והיהודים בארצות המזרח היו אחרי כן לסרסרי המסחר הכללי וסחרו ממדינה למדינה. אמת הדבר, כי לרגלי השנויים האלה באופן הכלכלה הלאומית בא גם שנוי נמרץ בסדרי חייהם. לשעבר היתה הפרנסה מצומצמת, אלא שהסתפקו במועט ואכלו והותירו; אחרי כן היתה הפרנסה בשופי, אלא שהרגילו את עצמם לדרוך אחרי המותרות, ויותר מאשר הכניסו הוציאו, ולבסוף נשבר להם מטה לחמם. ואולם מי חכם ידע כזה מראש? המפעל הצבורי היה מכוון לעומת הצרכים, ועל ראשי הקהלות ורבניהן היתה החובה מוטלת לדאוג לחינוך המוסרי של הדור החדש, אלא שהקהלות הטורקיות התנהגו בלי סדרים, והרבנים היו סמרטוטים ולא יותר. האם אשמה בזה חברת ב"ח?

ואולם נניח את החשבונות הישנים ונסתכל בפני הענינים כפי שהם כעת. אמנם כבר החלו לשנות את שיטתם, ובכל עבר ופנה אנו רואים בתי חנוך לעבודת האדמה. בית חנוך כזה נמצא משכבר הימים ביפו, ואחרי כן נוסד כמורה באהלים אשר במדינת הנובר בגרמניה ועוד במקומות שונים, על פי הרוב מיסוד העובן של הבארן הירש וברשות חברת יק"א. כנסת ישראל צהלה ושמחה, כי עתידים אחינו לשוב אל העבודה הפוריה, וביחוד לעבודת האדמה המחיה את בעליה, ולפי דעת האידיאליסטים שבנו נמצאים בעבודה זו חלוץ עצמות וחנוך מוסרי, בריות נופא עם חדוש הכחות המוסריים — הכל על פי הספרים ועל פי הרמיון, ואין ספק כי שבר החלום הנעים הזה יהיה שבר רוח וינון לעתיד לבוא.

בכלל עלינו לדעת, כי באופן מלאכותי אין לשנות את אופן הכלכלה העממית. בארצות המזרח נמצא מספר גדול של יהודים מחוסרי כל עבודה והם נייעים ברעב. אין ספק כי דבר גדול הוא, אם בעת כזאת, אשר ידרשו אחרי יבירות ופועלים בשרה, ילוי הענינים האלה אל העבודה הזאת. אבל עלינו לדעת, כי כזה יעשה רק ההכרח ולא השכל והרצון. עבודת האדמה בצורה כזו היא על צד האמת עבודת בהמה למשא, ורק בנוהג שבעולם אדם קונה לו סוס ושור לעבודה והוא שוקד על בריאותו וטובתו וקיומו — כי קנין כספו הוא; מאכילו ומשקדו וקובע לו דירה טובה המתאמת לצרכיו, מפני שאדם בהול על ממונו ורכושו. אכן לא כן בשכרו פועלים לעבודתו למספר ימים. הוא עובד בהם במחיר הוול האפשרי, והעיקר לו להוציא מהם את דם התמצית, ואם אחרי תום ימי העבודה ינעו מחסרון כח — מה לו ולהם? בפרוסיה המבורכת, אשר שם דעת הקהל ובמקצת גם הממשלת מסתכלת בדבר למנות את החסרון עד כמה שאפשר, אנו קוראים דין וחשבון של המצב הזה. הפועלים עובדים עבודת פרך עד שתיים עשר שעות ליום ויותר, אוכלים חרובים ולנים החוקים וצפופים באיזו חורבה — אנשים ונשים וטף במקום אחד, וזהו מקום הצניעות והבריאות של בעלי הרמיונות! בשירה ובפואזיה נאים הכפרים, ונאות שדי, ולא בפועל ובמעשה. ודבר ידוע הוא, כי כל מה שתתקדם הקולטורה, ימעט מספר השכירים והפועלים העובדים בשרה, כי עוזבים אותה בני אדם ומבקשים אחרת נאה הימנה. בכלל משתמטים הגרמנים מעבודת השרה ובמקומם יבואו הפולנים, ונס אלו פקחו כבר עיניהם ורק בקושי הם נמצאים לעבודה זו. בכל שנה ושנה יעברו סוחרי נפשות בארץ וימשכו אותם בהבטחות של שקר ובנוזמות,

מטעם בשם אלהי ישראל ויוזכרו את שור הבר ולויתן, אשר יקו לאכול לעולם הבא, דברים אלה הם שקר נמור, ובקבלת אחריות על כל האמור, הנני חותם את שמי.

השקפה על דברי המדינות.

(מאורע חינא. — הנסיך טשון. — קבלת הפנים בפוטסדום. — שמועות מבהילות מארצות הבלקן. — מלחמות הבחירות בגליציה ובביהם. — המלחמה כנגב אמריקה.)

הם החזיון של חינא! עכשו הכל יודעים, כי החזיון היה מעורר שחוק — על שם סופו. אחרי הנצחונות הכבירים של השר וולדרועע, אשר כבר שב לארץ מולדתו מעוטר בעטרת הנצחון, כדברי השיר ששרו עליו — ומיטב השיר כזבו — נשאר עוד דבר אחד להעשות, היינו ביאת אחד מַרְבֵּי המלוכה מפיקונג לברלין, לפנים את מֵטֵ גֵרְמַנְיָה על השערורה שהיתה בבירת חינא, כאשר התנפלו בעלי הארץ על האירופאיים. בקושי נתרצית ממשלת חינא לתנאי זה, וממשלת גרמניה הורידה את המחיר זה אחר זה בידעה, כי אין הממשלות האחרות עמה בעצה אחת, וממשלת חינא עומדת במרדה ואינה אומרת לשוב. לבסוף הותנה בין שני הצדדים, כי יבוא הנסיך טשון לברלין בחברת שרים גדולים ונכבדים ושם יקבלוהו בכבוד גדול, וכל דברי הפיוס ותחנונים יהיו רק לפנים, לרבר זה הסכימו מצד חינא.

והנה בחיות הנסיך טשון בדרך לחשי באונו, כי רוצה ממשלת גרמניה בקלקלתו ובהשפלת כבודו. וזה הדבר: בחינא נוהג, כי כאשר יבואו להראות לפני הקיסר כורעים ומשתחיים לפניו ונופלים על פניהם בפישוט ידים ורגלים שלש פעמים, וזה הנקרא בלשונם יקוטו. עוד לפני ששים שנים בערך עברו דברי ריב בין ממשלת חינא ובין צירי הממלכות האירופיות על המנהג הזה, כי הצירים בבואם לפני הקיסר מאנו לכרוע ולהשתחוות לפניו כמנהג המדינה, ואחרי סכסוכים רבים הותרה הרצועה כלפי הגרים ולכבודם בטלו את המנהג הזה. עתה אמרו לדין את האורחים הסינים הבאים לברלין על פי חומרי המקום שיצאו משם, היינו כי בבואם להראות לפני הקיסר יעשו יקוטו. שמע זאת הנסיך טשון — ופתאום אחזתו מחלה ויחלה. בעיר בויליאה נשאר חולה ולא עצר כח לעשות דרכו לבירת גרמניה. ליצני הדור אמרו, כי מחלתו היא מחלת היס, אשר לפעמים תאחר לבוא אחרי הנסיעה בים שנה או שנתים. איך שיהיה הנסיך הסיני היה חולה ועצור בבית המלון, וחכמי הדיפלומטיה הגרמנית היו נבוכים! הללו שואלים והללו משיבים, מלחשים ומספרים, מתנוששים ומתרוצצים, ולסוף — באין ברירה — מחלו על כבודם. הנסיך טשון בא לפוטסדום ולא כרע ולא השתחוה! ואולם קנסו אותו, כי לא הלעיטוהו כבוד מרובה, כאשר הנטיחו לו מראש.

קרוב הדבר, כי בספרות הסינים יהיה מאורע זה לנושא ענין סטירי להתלוצץ על בני אירופא ועל אולתם. שהרי באמת התל הנסך טשון בממשלת גרמניה באופן מיוחד וכולט. גם קידה והשתחוויה מצד הנסיך לא היתה — ועל מה הוציאה גרמניה שלש מאות מיליון מרק על נצחונותיה? ומה הועילה בזה? כל השאלות האלה עתידות להתברר בועד המדיני בחדש נובמבר. גם בלי זה חרה נפש העם על הממשלה,

והנה אנא מותיב לי ואנא מפרק לי פרוק פשוט מאד מאד, מה כי זו שבועת הלוייתן ושור הבר לא היתה ולא נבראה, וכל החפץ לידע, להודיע ולהודע יית ספר ויחזה, כי כל נוסחי השבועות לישראל מפורשים בכרך י"א ח"א מספרי החקים למדינת רוסיה בהמלואים לסעיף 1300. וכל מיני הנוסחאות של שבועות משבועות שונות לעמנו, כן שבועת העדים, כן שבועת הרבנים, כן שבועת כל יוצא צבא בישראל, כן שבועת הנתינים, כן שבועת פרנסי הקהלות, אם שונים המה בתננם, ראשיתם וסופם בכל מקום אחד הוא ואין שני, כלומר ראשית הנוסח הוא תמיד כזה: „אני הח"מ הנני מבטיח ונשבע בשם ה' אלהים, אלהי ישראל, בלב טהור ולא בשום כונה נסתרה במחשבתי, כי אם על דעת המשביעים אותי, כי... ופיוס הנוסח הוא אות באות ומלה במלה כדברים האלה: „וכשם שאני עתיד תמיד ליתן דין על זה לפני הקב"ה, כן יעזוני ה' בנפשי ובנופי אמן“.

והנני מעיד עלי שמים וארץ, כי פה, בעיר הכירה הראשית, הנני משביע מעת לעת את כל מיני הנשבעים רק בנוסח זה, ונוסח זולתו לא אדע, גם לא שמעתי ולא ראיתי שום רמו רמיוא מנוסח השור והרג בכל ספרי החקים ברוסיה, מן הראשון עד האחרון. לא בפנים ספרי הדינים, לא בהערותיהם ולא בפסיקות הסינט. ובהיותי זה כעשרים שנה מן היוצאים והנכנסים כמעט יום יום לכל בתי המשפט ולכל בתי הערכות פה, בלב המדינה, לא ראיתי ולא שמעתי הלכה למעשה ואיזה מקור לדבר זה ודבור משונה זה.

ובנופא דעובדא יש תמידות גדולות ורבות: א) איך יכול להיות כי איזה שופט באיוו עיר שתהיה, ומה גם בעיר גדולה, מלאה חכמים וסופרים כאודיסה, יעשה בפומבי דבר המתנגד אל החק להציע נוסח שבועה חדש? ב) כלום הרכם של השופטים להציע לפני הרבנים את נוסח השבועה. הלא השופטים מציעים לפני כל הבא להשביע בשם אמונתו רק את עצם המעשה, כלומר לסדר את השבועה לכל פרטיה ודקדוקיה עפ"י חקי אמונתם וחקי המדינה?

ג) אם גם נניח לפי שעה, כי דבר כזה, אשר לא יאומן, גם אם מסופר בהעתונים, קרה באמת, אזי סוף סוף קשיא, איך הרשה הרב לעצמו להשביע עפ"י נוסח בדוי ובוזי, שלא בא עליו הרמנא דמלכותא? הלא חובתו של המשביע היתה לומר בפה מלא ובכל תוקף, כראוי לאיש, הנושא משרה והמעמיד דבריו על הדין, כי הנוסח הקבוע מכואר בפי החקים, אשר גם הוא, גם השופטים, גם הנשבעים משועבדים לו, ובמקום תחנון ובקשות על ישראל ואמונתו, בשעה שאינם נוקקים להן כלל, היה על המשביע לומר דברים קצרים ונוצחים, כי הוא רשאי להשביע רק בנוסח עפ"י החק, ובשום אופן לא יוכל למלאות הצעה, המתנגדת אל חקי הממשלה?

אם גם נניח דבר שלא היה מעולם, כי יש חק כזה ונוסח זה כזה, וגורה היא שגנורה עלינו להיות נשבעים בעזה"ז בחלקנו לעזה"ב בסעודה של בשר ודנים, האם לא שחוק מכאיב לב הוא והשתתת דברים להתוכח עם השופטים על עצם החק, הלא השופטים אינם מחוקקים, ודינא דמלכותא דינא, עד שיעקר מפי החקים עפ"י פקודת הרוממות?

איך שיהיה, אם אמת הדבר המסופר או גם הוא לא היה ולא נברא אלא משל היה ובדוי מלב איזה כותב, הנני רואה חובה לעצמי לקרא קריאה גדולה באוני כל ישראל, כי הדברים הנאמרים ב„המליץ" נו 180 בזה"ל: „כמה עדים נשבעו בערכאות הממשלה ע"י רבנים

ושנתים, אף כי האחד היה חולה [הקדחת. מכה"ע. וואַסמאָרד. המספר ג"כ את דבר המאורע הזה, מוסף מדליה, כי בשנה זאת גורשו מן הכפרים בפלך קיוב עוד שני רופאים יהודים, ורק על פי פקודת הסינט שבו אל מקומותיהם. — לפי התכנית שהכין המיניסטרוים של ההשכלה ברוסיה יוגמר תיקון בתיה"ס התיכוניים רק אחרי שנים אחדות; תיקון הגימנוזיות יוגמר בשנת ה'תרס"ה/5 1904 ובתיה"ס הראילים בשנת ה'תרס"ו/6 1905. — אל האוניברסיטה בחרקוב התקבלו בש"ס 266 תלמידים, ובתוכם 8 יהודים, שכלם קבלו מטבעות זהב בגמרם את חוק למודי הגימנוזיום; באינסטיטוט הטיכנולוגי התקבלו 240 תלמידים, ובהם 7 יהודים מבין 12 אשר קבלו על כל למודיהם ציון 5; האינסטיטוט בעצמו משתדל שיתקבלו גם החמושה הנותרים. — אל האינסטיטוט בקיוב התקבלו 518 תלמידים חדשים, ובהם 32 יהודים, שהם 7%. כל היהודים שהתקבלו היו בעלי מטבעות זהב. — הועד באודיסא למחלקת חברת מרבי השכלה קבל את הרשיון ליסד באודיסא בית-ספר ללמד כתב וקריאה בלשון המדינה; ביה"ס יפתח ברבע עיר מאלראוואנקא ובו תלמודנה נערות בנות 7 עד 10 שנה. — שר ההשכלה ברוסיה שלח מכתב חוזר להאוניברסיטות, המנביל את מספר התלמידים היהודים באופן זה: בפטרבורג ומאסקווא: תחת 3% — עד 2%; בחרקוב וקאזאן, מאסקו, יוריעו: תחת 5% — עד 3%, ובאודיסא, קיוב, ווארשא: תחת 10% — עד 7%. כמלא מקום הרב באודיסא, ה' פען, אשר השתדל לפני המפקח על גליל ה'תלמודים, כי לא נתתנה תעודות למלמדים עד שיבחנו לפני קומיסיא מיוחדת ביריעת כה"ק ושפת עבר ויקבלו ע"ז תעודה מאת הרב — קבל תשובת המפקח כי לא יוכל לעשות כדבר הזה שאין לו יסוד בחקי המדינה. — למכה"ע "נאָוו, וורעמא" מודיעים ע"י מלגרה מקיוב, כי עד עתה, כבוא יהודים לקיוב וזכות הישיבה שם לא היתה להם, היתה הפוליציה לוקחה מהם את תעודות המסע שלהם והיתה נותנת להם תעודות העברה, ואת תעודות המסע היתה שולחת אל המקומות אשר שם נכתבו ומשם נמסרו לבעליהן; ואולם הפרר הזה לא הביא, כפי הנראה, את הפוליציה לתכלית הרצויה, וע"כ החליט שלטון הפלך כי מעתה יאסרו בכלא כל היהודים הבאים לקיוב ואין להם הזכות לגור שם, בין שיש להם תעודת מסע וכין שאין להם, ובהיותם אסורים ישולחו אל המקומות אשר שם הם רשומים בספר הפקודים, ואת תעודות המסע ישיבו להם רק אחרי אשר יעמדו לדין בעון צאתם מחוץ לחחום מושבם. — מכה"ע "סיעו, זאפאד" מודיע, כי עפ"י השתדלות ראש העיר, הגראף טשאפסקי, יתקבלו יהודים אל ביה"ס למסחר במינסק במשך חמש השנים הראשונות בלי הגבלה, ורק כעבור הזמן הזה יתמעט המספר מעטמעט עד הגיעו למספר 40%. — הקומיסיא לפתיחת ביה"ס למסחר בוויילנא שבה ממוחשבתה לשלוח צירים לפטרבורג בכדי להשתדל ע"ד שינוי איוו סעיפים בספר התקנות, כפי שהודענו בגליונות הקודמים; לעומת זאת החליטה הקומיסיא לבקש את בית מועצות העיר כי יקרא אספה כללית למשלמי מס-המסחר, בכדי לבחור ועד-מפקחים על ביה"ס. סבת הדבר הזה היא כי חבר הקומיסיא הו, ל' פ' ע'ן, אשר נסע לפטרבורג עפ"י רצון הקומיסיא, הודיע כי עד אשר יפתח בית הספר ויתברר מספר התלמידים היהודים והנוצרים, לא יעשה כל שינוי בספר התקנות, וכי בועד המפקחים יהיה תלוי הדבר איך לפרש את הסעיף ע"ד מספר התלמידים היהודים באופן זה: אם שיעלה מספרם לחצי המספר הכולל של התלמידים או כי חצי המקומות הפנויים יהיה ליהודים, בין כה וכה יפתח ביה"ס בוויילנא וצרכיו יתמלאו מכסף הסוחרים, אשר רובם הם יהודים. — בקונסטנטינופול יצאה השמועה כי ד"ר הירצל יבוא שמה בקרוב עוד הפעם, בכדי להמשיך את המו"מ ע"ד הקונצסיה אשר הובטחה לו בפעם הקודמת. — ממקור נאמן מודיעים כי הבאנץ הקולוניאלי יפתח ויחל את פעולתו עוד במשך ירח ספטמבר דנא. — בית המשפט העליון באשכנז הוציא עתה פסק דין, אשר נכבד הוא מאד ליהודים: כנודע, השמוע הגראף פיקלער פעמים רבות את דרשותיו בתוך קהל, ובהן עורר את העם לגרש את היהודים מאשכנז ולעשות בהם נקמה. שתי פעמים נתבע הגראף לדין בתור מעורר מדנים בין אורחים, וככל פעם יצא נקי בהשפטה, אחרי כי השופטים מצאו שרברי הגראף עברו כל כך את גבולות הנימוס עד כי לא יכלו להראות פעולתם על השומעים ולעוררם למעשה. ואולם ב"ד העליון חשב אחרת וביטל פסק הדין הראשון בתינת טעם לדבר, כי הרבנים שיצאו מפי פיקלער הראו פעולתם לא רק על חוג השומעים כי אם גם על אחרים אשר קראו דבריו כדפוס; וגם אין לשום לב לא רק אל פעולת הרבנים על האנשים אשר אליהם כוננו, כלומר על הנוצרים, כי אם גם על היהודים אשר על אודותם ידבר; הם חרדו למשמע

והשר בילאָוו לאו ינצל הפעם במליצותיו היפות שהוא מנבב לפני נבחרת העם. חזיון מעורר שחוק נראה בימים האחרונים גם בבודאפעסט בירת אונגריה. לממשלת הארץ הזאת נמצאים שני מכתבי-עתים מדברים בשמה, האחד גרמנית והשני אונגרית. בנוהג שבעולם שפה אחת ודברים אחדים לכל מכה"ע האופיציאליים. ואולם הפעם נפלגה לשונם. מה"ע הגרמני מהלל ורעהו מחלל, האחד מריע ומצריח והשני משתיק ומשכך כעם וחמה. מה"ע הגרמני הביא ידיעות מבהילות ממדינות הבלקן, כי קמה ממשלת רוסיה לבלען חיים, ומה"ע המאדיארי טוען: לא היו דברים מעולם, לא עשתה ממשלת רוסיה כלום, ועולם כמנהגו נוהג. ועוד הפעם השיב המ"ע הגרמני וספר דברי חלומות על דבר העובדות שהיו בארצות הבלקן. על מה נפלגו שני מה"ע האלה? כי באחד דובר השר גולוחובסקי ובהשני הממשלה האונגרית; זה ינבא למלחמה וזו רוצה בשלום.

וגם בממלכת אוסטריה רכתה התנועה בימים האחרונים. כנליציה ובמדינת ביהם גדולה מלחמת הבחירות, כי בוחרים הם לועד המדיני של המדינות האלה. כנליציה חותרים האצילים לחזק את ממשלתם כאשר היתה עד הנה, ולעומתם משתדלים הדימוקרטים (אשר ישתפו להם את היהודים ואת הרוטינים) להציל קמעא. כביהם מלחמה בין הגרמנים והמשיכים מצד אחד, ומלחמה בין הגרמנים הרדיקלים והממוצעים מצד השני, אלו האחרונים פרסמו בימים האחרונים כרוז לכל בני עמם, לכלי ימשכו אחרי הרדיקלים החפצים להפוך את הקערה על פיה ולהביא שואה על שבת הגרמנים, אשר לא יוכלו כפרה כל הימים. ואולם הגרמנים הליברלים האלה מוני לב הם ויראים להניד את האמת. הם ידגלו בשם היושר והמשפט והחירות, אבל אינם אומרים כמה נפלגו מן הרדיקלים בנוגע לשנאת היהודים. כי בעיקר הדבר זהו מהו שיבדיל ביניהם ובין הרדיקלים, הראשונים הם אנטישמיים בצנעא, ואלו הם צוררים כנלוי.

מלחמה בין מדינת וויניוואילא באמריקה ובין שכנתה קולומביה. המלחמה נמשכת והולכת זה כשלוש ירחים, ועדיין לא נשפך אלא — דיו. עכשו שלחה ממשלת וויניוואילא כרוז לבני ארצה, כי בסבת המלחמה על הגבול היא אנוסה — להפר את חוקי הקונסטיטוציה בפנים! מנהג אמריקה!

מאורעות ומעשים.

בית-מועצות עיר קאָוונא החליט ליסד בעיר הזאת בית ספר ריאלי. לבנין בית הספר ינתן מנרש מאחוזות העיר ועשרים אלף רובל כמזומנים. — בפטרבורג נשרף בית "התיאטרון הקטן". הנזק כבבנין בכלים ומטללין עולה עד כדי 1,400,000 רובל. — מקיוב מודיעים למכה"ע "נאָוואַסזי" כי רופא יהודי ל. ע. ברָאָדסקי יצא, הוא ובני ביתו, לשבת בימי הקיץ בכפר סוויאטאצין. ברָאָדסקי חשב כי בתור דוקטור יש לו הרשות לגור בכל רחבי המדינה בלי מפריע, וע"כ לא השתדל בהשגת רשיון מיוחד לשבת בסוויאטאצין; ואולם כעבור ימים אחדים לבואו אל הכפר, בא אליו פקיד הפוליציה ויציע לפניו להשתדל בהשגת רשיון מיוחד או לצאת מן הכפר, ואם לא, אז ויציאוהו משם ביד חזקה. ד"ר ברָאָדסקי מצא, כי דרישת הפקיד היא נגד החוק ולא שם אליה לב, ואולם ביום 8 יולי בא אליו פקיד הפוליציה עוד הפעם ויודיעהו כי אסיר כלא הוא ועליו ללכת בלויט שוטר אל שלטון האכרים בדמיובקא; משם הובל הדוקטור אל פקידות-הפוליציה בקיוב, אחריו הובאו שמה בפקודת הפוליציה גם בניו, ילדים בני שנה

משנתה תמיד לפי מדת היחס המקומי והזמני, והיא עצמה, מפני שההשתנות הזאת כבר נכללה באותיותיו של הצירוף החברתי, אשר השנוי היחסי הוא עצם מהותו.

ואין אנו צריכים למצות את הרעיון הזה עד סופו, כדי לבוא אל ההכרה, שהתנועה הקולטורית יש לה מטרות מיוחדות, לא אך בכל מקום ובכל זמן אלא גם בכל מרכיב הממציא יחוסים מיוחדים להתנועה הכללית. המקום והזמן הלא צורות ריקות הם, כל עוד שאין אנו מכניסים בהם תוכנים מוגבלים היוצאים מתוך מרכזי הכחות הפועלים השונים למיניהם. אם אפוא אני אומר: התנועה הקולטורית יש לה מטרות מיוחדות בכל מקום ובכל זמן, הרי הוא כאלו אמרתי: התנועה הקולטורית יש לה מטרות מיוחדות בכל קבוצה וקבוצה במקומו ובזמנו. והמטרה הזאת מיוחדת לא אך בחייהם הקולטוריים של הקבוצים הגדולים המקיפים, כגון עם שלם, אלא גם כל הקבוצים הקטנים שיש להם באיוו מיה שתהיה חיים מיוחדים לעצמם, — אם כי בכלל משתתפים הם בחיי הקולטורה של קבוצים גדולים — לא לתרו נ. י. אם ממלאים הם תעודה נחוצה ותפקיד מיוחד להם בהתקשרות היחוסים השונים של הצירוף החברתי שאמרתי: מהותה של הקולטורה היא התנועה הנצחית, ותנועה נצחית אין לה מטרות אלא בתוכה עצמה, היא תנועה ממטרה למטרה, מפני שהתנועה בעצמה מטרה היא.

אמנם אינן נכנסות לתוך חוג הכרתנו אלא התוצאות הגדולות, כלומר השנויים הכוללים והניכרים לעין שכלנו, שהם תוצאות התנועה בזמן מרובה בתוך קבוצה גדולה, בעוד שכל המטרות האמצעיות שהניעה אליהן התנועה הקולטורית בדרכה, שנויים דקים הם יותר מדי ואין שכלנו קולט אותם אלא אחרי התבוננות מתמדת דקה ועמוקה; ואולם כן הוא הדבר בכל צירוף אלגברי: הערך היחסי של כל אחת מאותיותיו כשהוא לעצמו כבר הוא תוצאה כמה וכמה אופירציות טפלות, שאין להן מקום בהצירוף, שזאת היא מהותו ותעודתו, להכליל את האחדות היחסית שבאין סוף של כל התנאים האפשריים. וכן הוא הדבר גם בצירוף החברתי. אם מכירים אנחנו אחד מגורמיו החשובים, או הגורם הזה הוא תוצאה תנועה ארוכה דרך סך שנויים וגוונים דקים מן הדקים.

אם, על דרך משל, מביאים אנחנו בחשבון חקירתנו בתולדות הקולטורה של איזה עם את חוש היופי שלו, אין ספק בדבר, שמשפטנו זה, שהעם המדובר מוויין בחוש יופי מיוחד, מופשט מנסיגות רבים אין מספר, אשר כולם ביחד הביאו אותנו לידי המשפט הזה. הנסיגות האלה לא כולם במדה אחת הביאו אותנו לידי ההפשטה הכללית הזאת, ורק שראינו את הסגולה הזאת אצל אישים רבים ושונים מאד של העם המדובר, מן האיש ההמוני היותר פשוט בחייו היותר פשוטים, עד להאמן הגדול בחייו המתובלים בערנת היופי ברום המדרגה. כי אלמלא כן, אלמלא באמת לא ראינו אלא את האמנים הגדולים של העם, בעוד שאצל ההמון הגדול לא מצאנו שום חוש יופי מצוין, לא היה לנו שום משפט, ליחס חוש יופי מיוחד להעם בתור עם.

ובכן דוקא השנויים שבין האישים היחידים של איוו אומה מרבים את דמות הקולטורה שלה, כי ברבות השנויים יתרבו גם היחוסים, או בקיצור: תתרבה התנועה. וכן הדבר בקולטורת-העולם: דוקא השנויים שבין אומה לאומה עושים לאפשריות את רבוי היחוסים לאין קץ, בוראים את התנועה התמידית, שהיא עצם מהותה של הקולטורה.

הדברים ומנוחתם נשבתה ובה לבד כבר יש כדי הפרת החוק הדואג למנוחת כל האזרחים. — האנטישמיות נעורה עוד הפעם באונגריה ועלילות דם צומחות שם כארץ מזמן לזמן. הכמרים מזהירים את העם לשכור את ילדיהם, ופחד גדול נפל על האנשים והילדים. צלמי תמונות מבהילות, המתארות שהיטת ילדים נוצרים ע"י יהודים, מתחלקים בין ההמון בכפפר רב. בערים רבות נסה ההמון לבזו את בתי המסחר של היהודים; סוחר יהודי נרצח בכפר אטעמעש; בעיר סעגעדון יצא הקול כי הממשלה מכרה שש עשרה נערות נוצריות לקהלת היהודים; לשחטן ולחנך ברמן את ביהכ"ג הנבנה עתה וחמת ההמון הולכת וסוערת על היהודים.

קולטורה כללית ולאומית.

מאת

ד"ר דוד ניימרק.

מטרת כל ההשתלמות של המין האנושי היא, למצוא את האפשרות להשתתפות היותר שלמה, להשתתפות שיש בה כדי לסדר את כל עניני החברה האנושית הגדולה על פי חקים כוללים המוסכמים לכל באי עולם. אפשר לנו לצייר לנו צירוף חברתי, אשר כל החברה הגדולה תהיה מתפנסת על פיו, וחוג כזה היה בלי ספק המטרה האחרונה, אשר אליה שואפת ההתפתחות הקולטורית.

נניח נא, שכבר מצאנו את הצירוף החברתי אשר אמרתי, וכל עניני החברה האנושית כבר מסודרים ומתנהגים והולכים על פיו. תאמר שבוה מצאה התנועה הקולטורית של המין האנושי את האדיאל שלה? לא! גלוי הדבר שמטרה כזאת, לו אפשרית היתה, או לא היתה אלא „הנקודה המתה" של כל התנועה הקולטורית כלה. חוק כזה, אלו עתיד היה להיות תוצאה של כל ההתפתחות, היה מביא השתוות מוחלטת לעולם, ותוצאת כל הקולטורה לא היתה אלא בריאת „אדם העדר", אשר לפי ההשקפה הרגילה, היה זה תחלת ההתפתחות. ובכן נראה הדבר, שהתנועה הקולטורית יש לה מטרה שאסור לה להגיע אליה, כי מכיון שתגיע אליה, תעלה כל עבודתה במשך תקופות אין מספר בתוהו — ואין לך זרות גדולה מזו!

אכן אם שוהים אנחנו מעט בהלך הרעיון הזה, או באים אנחנו מבלי משים לידי ההרהור, שאם יש אמת בתקנתנו, כי התנועה הקולטורית היא תנועה להשתלמות, או בלי ספק העולם כבר נדרון בטוב, וכל חיי החברה מאז מעולם כבר מסודרים ומתנהגים והולכים על פי צירוף חברתי אחד. הן אמנם אנחנו אין אנו יודעים את הצירוף הנפלא הזה, וכל עבודתנו המדעית בחכמות החברה אינה אלא נסיגות, נסיגות להכיר את דרכיו, אופניו ויחוסיו המסובכים של אותו הצירוף עד כמה שכח שכלנו מגיע, מבלי תקוה, שיעלה בידנו לבוא עד תכליתו; ואולם אין ספק בדבר, שכל המניח תכלית קולטורית בהיסטוריה, מוכרח להניח גם את זאת, שההיסטוריה עושה את עבודתה על פי צירוף כללי ומקיף כזה, באופן שכל חיי החברה האנושית הגדולה באמת מתפנסים על פי חוק אחדותי אחד. אלא שבסבך יחוסיו של הצירוף הזה כבר נכללים גם יחוסים המקום והזמן: ההיסטוריה או התנועה הקולטורית, מגעת בכל מקום ומקום ובכל זמן וזמן אל מטרתה. המטרה הזאת תמיד היא אחרת, אחרת ועם כל זאת גם היא עצמה! אחרת, מפני שהיא

על יסוד האמור יכולים אנחנו לבוא לידי הערכה נכונה של ערך אמצעי ההתפתחות השונים, שהיו במשך ההיסטוריה למצע התנועה הקולטורית:

העמים העתיקים שזכו להיות מניעי הקולטורה הכללית, כלומר שזכו להסיע את העמים השוקטים על שמריהם בישיבת-קבע שלהם, להביאם לידי נגיעה עם עמים אחרים וליסד ביניהם איזו השתתפות קולטורית, כמעט כולם באו בכח חילותיהם ולגיונותיהם לרכא עמים תחתיהם ולכבוש ארצות לא להם. אמנם לפעמים התלקחה מלחמה לשם פדיון איזה אלוה שגשבה, ואולם שבות אלוה לא היתה מעולם אלא סימן למפלת האומה, בעוד שבעיקר הדבר אין לנו שום מלחמה בין המלחמות הקדמוניות, אשר יכולים אנחנו לאמר עליה, שהיתה מלחמה לשם או בשם איזו איריאה קולטורית חדשה. המושלים בכיפה הגדולים עם חילותיהם הרבים, שבאו ובלבלו את העולם וערכבו את העמים זה בזה (כאשר כן היה משפט המלחמה בהדורות הקדמונים, שהמנצח הולך שבי חלק גדול של העם המנוצח והעתיק אותו ממקומו לאיזו ארץ רחוקה מנוצחת, ומשם או מארצו העקרית הביא גולים חדשים והושיבם במקום השבוים שהלכו בנולה), כמלכי מצרים, בבל ואשור בשעתם או מלכי פרס ומדי ונציבי אלכסנדר מוקדון בשעתם— המושלים האלה היו בלי ספק מניעי הקולטורה הכללית; הם היו מביאים את העמים לידי השתתפות, וממילא התחילה התנועה הקולטורית: העמים התחילו ללמוד זה מזה את מנהגיהם החיצוניים, ובאו על ידי זה לידי השתתפות קולטורית חיצונית, והדבר הזה ממילא יכול היה להיות סבה, שהשנויים העקריים שבין העמים יתחילו לבוא לידי נלוו באופן יותר דק ויותר עמוק.

אכן זה הוא גרעינה של השאלה: התנועה הקולטורית העתיקה לא היתה בה רוחניות אלא במדה מועטה מאד. אמצעי ההתפתחות היו הסימנים החיצוניים, ואם עלה ביד איזה מושל בכיפה לערבב את העמים זה בזה בתוך תחום-ארץ ידוע ולהביאם לידי השתתפות, אז הביאה ההשתתפות הזאת לידי טמיעה שלמה. הסימנים החיצוניים, אשר בהם היו העמים נבדלים זה מזה, נטשטשו ברוב הימים, בעוד שאישיותם הרוחנית חלושה היתה עדיין יותר מדי, ולא היתה מספיקה להיות מצע לנלוו שנויים קולטוריים. וזאת היא גם אחת הסבות היותר עיקריות, שבההיסטוריה העתיקה אנו רואים עמים בעלי קולטורה שלמה, כנראה, הולכים ובטלים בעם אחר וקולטורה אחרת. העמים לא היו עומדים עדיין על אישיותם הרוחנית ולא היו מנינים עליה בדעת וכונה, ועל כן עם, אשר אישיותו היתה חזקה מאותה של הברו (אחת היא אם העם המנצח או המנוצח), היה משיבוע את חותמו על כל החיים החיצוניים המשותפים לשניהם. החויון הזה מיוסד בטבע הדבר, שני עמים או עמים רבים, החיים בכפיפה אחת, בהכרח שיבואו לידי השתתפות בהצורות החיצוניות של החיים, ואם דמותם הרוחנית של כל אחד מהם אין בה הכח והדעת להנין על עצמה, על קיומה הפרטי, אז מתמעטת דמותה הכללית של כל התנועה הקולטורית המדוברת, מפני שעיקר התנועה הקולטורית כמובן ההשתלמות אינו אלא התנועה היחוסית, כלומר השתתפות קולטורית של אישיות רוחנית שונת, שיש בהן כרי קיום פרטי למרות ההשתתפות החיצונית.

וזה היא, לפי דעתי, סוד הצלחתה של הרת השלמת: היא באה לשתף את העמים שתוף קולטורי בשם איריאה! יכול אדם לננות את המלחמות הרתיות והקולטוריות ולאמר, כי ברובן יש בהן איזו פניה, איזו מחשבה זרה וכדומה, אבל צריכים אנחנו להודות, שהמלחמות

והנה מונח הדבר בטבע הענין, שבמדה שיתפתחו ויטבכו יותר הקשרים והיחוסים שבין אומה לאומה וקולטורותיהן, במדה זו תתקרבנה יותר הקולטורות האלה בדמותן החיצונית, כלומר בצורות החיים החיצוניים. והחיוון הזה הביא באמת כמה חכמים לפקפוקים והרהורים בנוגע לאמתת מציאותה של קולטורה לאומית בזמן הזה. בהשתתפות הקולטורה הכללית, כן אומרים, קבלו החיים הקולטוריים של עמי התרבות צורה כללית, באופן שהשנויים שבין החיים הקולטוריים של העמים הולכים הלך וחדול באותה מדה שהעמים יוסיפו להשתתף בעבודת קולטורת-העולם.

אולם, באמתו של דבר, השנויים שבין עם לעם, כל זמן שאינם מתערבים זה בזה תערובות בשר ודם ממש, אינם חדלים לעולם, אלא שברבות ההשתתפות הקולטורית שביניהם באים השנויים האלה לידי נלוו בענינים יותר דקים ויותר סנימיים, שאינם בולטים למראית עין באופן גם כל כך. והשנויים הדקים והפנימיים האלה יותר עיקריים ויותר עמוקים מן השנויים הנסים שבין העמים שלא נתפתחו עדיין כל צרכם, שלא באו עדיין לידי השתתפות קולטורית.

ההשתתפות הקולטורית, אשר אך היא הביאה לידי פקפוק במציאות הקולטורה הלאומית, אינה נונעת אפוא להשנויים החיצוניים, אשר באמת הולכים הם ומתמעטים, ואולם תחתיהם יבואו שנויים אחרים רוחניים, יותר שרשיים ויותר עמוקים. השתתפות קולטורית שלמה, כלומר טשטוש כל השנויים הקולטוריים, דבר אי אפשר הוא. כי כל עוד שהעמים יושבים ברובם ישיבת קבע באקלימים שונים, בארצות שונות, מדברים בלשונות שונות, מצוינים בסימנים נועיים אנתרופולוגיים שונים— השנויים הקולטוריים, אם כי יתדקדקו, ואולם גם יסתתרו ויתעמקו בשרשים חזקים תחת השטח; השנויים החיצוניים יתמעטו, אבל השנויים הרוחניים יתעדנו ויתפנקו. ואם נצייר לנו בדמיוננו, שההשתתפות הקולטורית הגיעה לרום המדרגה היותר אפשרי, שכל העמים, מבלי שום יוצא מן הכלל, משתתפים בעבודת הקולטורה הכללית (דבר שאפשר הוא בלי ספק), ולו גם באו כל עמי העולם ליד הסכם שלם בהשקפותיהם הרתיות והמוסריות, המדיניות והחברתיות (דבר שחושב אני לא-אפשר נמור)— כי אז לא אך שלא תניע ההתפתחות לידי השתתפות קולטורית מוחלטת, כי אם אדרבה, השנויים הקולטוריים יתעדנו ויתפנקו יותר, יתדקדקו ויתעמקו ליותר עקריים ושרשיים, והקולטורה הכללית תלך הלך והתעשר בסימנים וגוונים חדשים דקים מן הדקים, במדה שאין אנחנו יכולים אף לשערה היום, באותו המצב הקולטורי שהגנו חיים בו: השנויים שבין שני עמים פראים— נסים ובולטים יותר מאותם שבין שני עמים העומדים על מדרגה תרבותית גבוהה, אבל כמה ריקים הם הראשונים בתוכם וכמה עניים בצבעיהם, בעוד שהאחרונים עשירים הם בתוכם, מזהירים בדקוהם ועדים, כפנוקם וביפי חליפות נווניהם!

הקולטורה הכללית, לפי האמור, הולכת הלך, והשתלם יותר ויותר באותה מדה שהשנויים הקולטוריים הולכים ומתדקדקים, הולכים ומתעמקים; באותה מדה שהשנויים הגועיים, השפתיים, הרתיים והמוסריים חדלים להטביע את חותמם באופן בולט על חייהם החיצוניים של העמים, ורק פועלים בעיקר השפעתם אך באותם נלווי-החיים, אשר בכלל אין להם מציאות אלא בין עמי תרבות על מדרגה ידועה.

שאיפותיו של ברדיצבסקי מקורן תמיד כנפש נאצלה. אינני מוצא שום מקום בספרי ברדיצבסקי שתהיה נכרת בו איזו פניה, איזה ערמה, איזה צביעות. מקור כעסו תמיד בלב טהור אשר לא יוכל נשוא כל שפלות וכל עבדות. אהבתו ושנאתו, התיחסותו לאנשים שונים שבתקופות שונות, משפטיו על נוי ואדם יחד, שמחתו, צעקתו, התלוננותו, התרמרמותו, תקותו, יאושו — הכל ממקור האיריאליזם החיים בלבו. לכל דבריו תכונה נאצלת רוחנית. מין קדושה מיוחדת חופפת על כל דבריו. ניכר שהכל באמת ורק באמת, שהכל עד עומק המהות, שהכל עד מיצוי החיות. אפס, כאשר כבר כתבתי לך, אינו מוכשר ברדיצבסקי מפני התפעלותו היתרה ליתן לעצמו דין וחשבון ברור. כשם שמטעם זה הוא נמשך אחרי דברים שאחרי עבור עת קצרה הוא עצמו רואה בטולם, הוא מתרגש ע"י דברים של מה בכך ומגדיל ומרומם מה שאינו ראוי כלל להגדיל ולרומם, כך הוא נכשל באבן נגף אחרת. בהתלהבותו היתרה, בכעסו ובקנאתו לרעיון הקדוש לו, יש אשר אוהב באיוב יתחלף לו...

כל קורא מבין, הקורא ספרי ברדיצבסקי שהוציאו "צעירים" בלי כל דעה קדומה, מרגיש תכף כי בעיקר לוחם ברדיצבסקי נגד התאבנות העם ע"י הספר. זה הוא העיקר — ואיך רק פירושא. דבריו במקצוע זה יוצאים לפעמים מגדר פובליציסטיקה והם מקבלים צורה פואטית יפה מאד, צורה טרנית עצומה. מוצאים אנחנו בספרו דברים ע"ד השתקעות העם בספר כאלה: כל העמק שבעולם הגדול, כל החיים הרבים שבו בסתר ובגלוי, בשמים ובארץ וכל צבאם וכל אשר יתרחש במעמקים; כל התפארת הרוממה והחיים היפים הספונים בו, המונחים בנו ומרחפים עלינו; כל השיחות הנאות וההרהורים של החיים הנעימים המונחים באוויר, באילנות דשא, בהרים ובעמקים, ביערות ובנבעות, בסלעים, בנחלים ובימים; כל הרם והנשא, הנעלה והנשגב במפלאות תמים דעים, בזיו השכינה שבחיים ושלל צבעיהם, כל אלה הסורים לנו, אסורים לנו או טפלים המה לגבי האדם שבנו, לגבי המעשים והמצות, התורות והמדות, ההנהגות והאזהרות, השאלות והתשובות, הספקות והודאות אשר ימלאו את חיינו. (על אם הדרך' צד 29).

וכשאני רואה, מוסיף ברדיצבסקי לקונן, במחזה הנורא הזה איך שעוב נוי כלו את אר הי העולם... את הטבע אם כל חי... את הטבע שבו... כשאני רואה את כל הספרים והמחשבות הישנים אשר מצצו את לשד דורות רבים שבנו, שהקטינו אותם, שגדרו בעדם דרך ומלא החיים; כשאני רואה את הפרצופים הפנימיים של מיני האנשים האלה אשר כצללים יתהלכו על פני האדמה בקומתם הכפופה, בעוד ששם מחוץ אני רואה את כל עושר הטבע והעולם, את החיים המסורים לכל ואת היופי שבהם, או נפשי מתפלצת ורוחי הומיה.

התקבצו הנה כל אנשי מזרח ומערב וראו טרנדיה נוראה, טרנדית עם גוע בעשרו, בעשר רוחניותו מצד זה ועניו מצד זה. — באו וראו אנשים שאסרו לעצמם להסתכל בהטבע, בהאילנות הנאים והגרים הנאים.

באו וראו אז יש מכאב כמכאובנו, צער כצערנו, אסון כאסוננו. אין לנו טבע, אין לנו עולם, אין לנו חיים. אברנו אותנו בעצמנו; אין לנו כלום ע"י המציאה שמצאנו אנחנו: לעלות על במתי עב ולהרמות לעליון.

ע"ד עיקר ענין התאבנות העם ע"י הספר עוד אשוב לדבר עמך, אך בכלל כבר גליתי לך את דעתי, שיש בזה הרבה מן ההפלגה וההגזמה, אבל בנוגע לברדיצבסקי אנחנו רואים כי הוא מוצא בזה את

האלה, מלחמות בשם איריאה, הביאו הפראה קולטורית לעולם. כי יהיה איך שיהיה, אם היתה כולה לשמה או לא, הלא מלחמה כזאת הכריחה את העמים לעמוד על דעתם, להכיר אישיותם הלאומית וההיסטורית ולהנין עליה בכונה.

גם יתבאר לנו בזה החזיון ההיסטורי הנפלא כמינו: הדת השלטת באה, לכאורה, להשוות את העמים זה לזה ולשתף את כולם בשם איריאה אחת. אכן תחת השתוות שלמה רואים אנחנו בזמן הזה התחרות לאומית כעין תוצאת ההתפתחות מתוך השפעתה של הדת השלטת! טעם הדבר, לפי האמור, הוא, שהשתתפות קולטורית בין עמים שונים בשם איריאה משותפה זו דרכה, אמת היא, לכרוא השתוות חיצונית, אבל גם לדקק ולהעמיק את רשומיה המיוחדים של כל אומה ואומה ולהבליט את קלסתר פניה הרוחניות על פני ראי ההשתוות החיצונית.

(סוף יבוא)

מכתבי אחד הצעירים*.

הובאו לביה"ד ע"י
הלל צייטלין.

ה.

אחי!

כשקראתי בפעם הראשונה את משפטי ברדיצבסקי על גודליו השונים, נזכרתי כי מעין זה קראתי באיזה מקום, כי התיחסות מעין זאת ידועה לי זה כבר.

השתוממתי זמן מה: איפה קראתי כדברים האלה? איפה ראיתי מתיחסים באופן כזה לירבעם בן נבט, לכל מיני החולקים, לשמאי, לרי אליעזר הגדול, וכדומה?

נזכרתי אחרי כן, אחי, כי התיחסות קרובה לזאת של ברדיצבסקי נמצאת בספרי הקראים.

מציאתי זאת הביאתני במבוכה. ברדיצבסקי והקראים? ברדיצבסקי ואנשים שאין בהם לתלוחית של פואזיה?

נפלא הדבר הזה — ובכל זה כן הוא. כל מי שקרא ספרי וכוחי הקראים, יודע כי מה שטוען קראי אחד נגד הרבנים איננו טוען השני. זה מצדיק את הצדוקים ואומר כי הקראים הם מבני בניהם, וזה אומר כי אמנם הצדוקים רשעים היו, אבל הם, הקראים, אינם צדוקים. זה אומר כי "סבל הירושה" שלהם היא מיסודם של החכמים שלפני שמעון בן שמת, זה אומר כי בית הלל עוותו את הישרה, זה אומר כי חבריו של ר' אליעזר הגדול עשו בתורה כאדם העושה בתוך שלו, וכדומה. ינעתי למצוא איזו נקודת-פנישה בין דעותיו של ברדיצבסקי ובין טענות הקראים והלך רוחם — ולא מצאתי. יש נקודת-פנישה בין דעות ברדיצבסקי ובין היחסיות, מפני שהיא ב"ס וד השיטה דתית מרוממת את הרוח, אבל איפה נקודת הפנישה בין ברדיצבסקי ובין כת דתית שהתפרדה ככל אופן לא מטעמים פואטיים?

היחס שבין ברדיצבסקי והקראות הוברר לי רק אחרי שהובררה לי תכונתו הרוחנית של ברדיצבסקי.

(* עיין "הדרך" גליון 86.)

לידי זה שהתחילו לספר בשבחים של כל מיני ה-חוקים בתולדתנו, והכעס מביא גם את ברדיצבסקי לידי זה, אף כי מקור כעסו שלו שונה לגמרי ממקור כעסם של הקראים. הקראים תובעים עלבון עצמם ועלבון התורה הכתובה, וברדיצבסקי תובע את העלבון העם מאת הכופים עליו הר כננית...

הכעס הזה הביא את ברדיצבסקי לידי פרדוקסים זרים גם בנוגע לנביאים. הוא אומר שהנביאים הם הגורמים בכל רעת העם, כי הם וייפו את חייו וכו' וכו'.

מתוך דברים כאלה יכולים לנו לחשוב שברדיצבסקי אינו מבין כלל מה היא היסטוריה ומה היא התפתחות היסטורית. הציור שהוא נתן לנו מחיי הנביאים הוא מעין הציור והמושג שיש לנו מחיי הרבנים בדורות האחרונים. מתוך דברי ברדיצבסקי לנו יכולים לחשוב שאינו מבין כלל מה מוכן של נביאים בישראל, שאינו מבין כלל מה מוכן של האיש אשר ידבר אדני היה כאש עצורה בעצמותיו ואשר צעק מנהמת לבו: 'אך שוא עט אך שקר סופרים', שרוצה לכתוב עם ישראל יבית חדשה' אשר תכתב על לוח לבם והדומים לו. מתוך דברי ברדיצבסקי לנו יכולים לחשוב שהנביאים היו יושבים ועוסקים בתורה וידיהם מלכלכות בשפיר ושליא.

עיקר ההבדל שבין ההשקפה המיתאפיזית הרנילה ובין ההשקפה ההיסטורית המדעית, עפ"י דברי ניעטשעז בספרו 'מענשליכעס אללצור-מענשליכעס', שההשקפה המיתאפיזית רואה את האדם בתור נצחי, בראותה שהאדם שבהוה יש לו תכונות ידועות היא מחלטת שהן הן תכונות האדם, תחת אשר ההשקפה ההיסטורית אומרת שכל אלה רק תכונות האדם עתה, עתה ולא קודם, עתה אחרי שנויים רבים ואחרי מלחמת אלפים שנים ועוד.

כשאנחנו רואים איזה חזון היסטורי מוגבל, בעל המיתאפיזיקה מבינו עפ"י תכונות בני אדם עתה ועפ"י מצבי החיים שבהוה, ואולם בעל ההיסטוריה האמתית, בהבינו את חליפות הזמנים והמושגים ומצבי החיים שכל עת ועת, מבין את סבותיו באופן אחר לגמרי.

רואים אנחנו אנשים ישרחה נשמתם מתוך לבם ונכנסה לתוך דברים שבכתב; רואים אנחנו רבנים ות"ח סתם מקנאי קנאת הכתב, ואנחנו מקישים מזה על מה שהיה זה אלפי שנה, כאלו היו בלכות הנביאים אותם האינסטינקטים, הנטיות וההשקפות שבלכות הרבנים עתה.

ואנחנו הלא ראינו את ברדיצבסקי עצמו מבין לכשירצה כי אלהי התורה אינו אותו של הנביאים ואותו של הנביאים אינו אותו של הכתובים וכו'. יש בדבריו אלה הרבה מן ההפלגה, כדרכו, אבל ככל זאת נכרת היא ההבנה שלא כל הנראים לכאורה לאנשים שוים בעלי השקפות שוות, שוים הם באמת, נראה כי מבין הוא כי אלהי הנביאים איננו כלל אותו של התורנים, ובכ"ז הוא עושה את הנביאים לאחראים וערבאים בעד כל מה שנעשה בימאחר.

הוא הדבר אשר אמרתי, כי מרוב שיחו וכעסו, מהתלהבותו אשר לא חדע כל גבול, הוא רואה לפעמים גודל ויופי בדברים של מה בכך ומחליף אוהבים באויבים...

כל המרירות שבחינו, כל הרע שבהם, וכל יאוש ותקותיו, תקותיו ויאוש יסבו על ציר זה.

ואנחנו רואים אותו כורע לפני טפוסם של אנשים אשר הם נרמו את ההתאבנות הזאת. הוא כורע לפני שמאי בנגוד להלל הזקן, לרי אליעזר הגדול בנגוד לחבריו. בשביל מה? בשביל שכראשון מצא את מדת הקפדנות שמצאה הן בעינו באותה שעה והשני אומר עלי כלי זין שהם תכשיטים לאדם. ע"ד הלל ושמאי הוא אומר: 'הדור האחר והטבעי שלנו, של עם ישראל, שנקרא לפני עז שבאמות, הוא דורו של שמאי, דור העו והחיים, דור הדיקנות והקפדנות בהחיים ועוזם. דור שבו כאדם כעם הם בעצם טבעם, בעצם מעמדם, בעצם נפשם, בעצם הויתם. הדור השני הוא דורו של הלל, דור הרוך והענוה, דור ההכנעה תחת החיים, דור שהרוחניות היתרה מעכה עצם החיים ותמח אותו כלו...'. אינו מקוים, הוא מסיים שם, שימי עוז ותגבורת החיים יבאו לעמנו. ואז כפי הכל יאמר: לעולם יהיה אדם מתלמידיו של שמאי ואל יהיה מתלמידיו של הלל. דורו של הלל הולך ודורו של שמאי בא.'⁽¹⁾

ע"ד ר' אליעזר הגדול אומר ברדיצבסקי: 'אבל עוד שארית עוז נשאר בימים האלה לפקטה, עוד ערך כחני אחד חי אז ברבי אליעזר, באותו האיש שהיה עשוי לבלי חת ולא נכנע לפני ההתקוממות המוסרית. והוא אומר: מותר לצאת בסיוף ובקשת, מותר לאדם לצאת בהם ביום השבת מפני שחשימים המה לו'.⁽²⁾ והוא מסיים את דבריו שם באותה הפראה שהיתה לשחוק וללעג כפי אנשים הרחוקים בכלל מרפלקסיות כאלה: 'תכשיטים ונגאי, ר' אליעזר ואחד העם, מאן מיניהו עדיף?'

ברדיצבסקי שכח בהתלהבותו ובהתפעלותו, כי רק ע"י מיני קפדנים כשמאי שדחה את כל איש, אשר נועז לחשוב אחרת מאשר חשב הוא, באמת הבנין שבירדו, בשביל אנשים כאלה שהעמידו את הכל על האותיות, הקבלה והמסורה, בשביל אנשים כאלה שמוטב היה להם שיחרב עולם ומלואו משיעבור איזה איש על קוצו של יוד, בשביל אנשים כר"א הגדול שילא אמר מימיו דבר שלא שמע מפי רבו, שמסר נפשו על הנוסח הרגיל והסגנון המקובל מכבר: בשביל אנשים כאלה התאבן הספר ויהי לאשר הוא עתה.

בשעת מעשה נפקקה הלכה כבית הלל, כחבריו ר' אליעזר הגדול, אבל כלנו יודעים רוחו של מי גבר בספרותנו העתיקה. כשד"ר ברדיצבסקי בא לידי כעס, הוא בא תמיד לידי טעות. הוא צועק חמס. נזור על ימין ועל שמאל, שואף להפוך את הכל, לתת לא רק ערכין חדשים ומושגים חדשים, כי אם גם ערכין חדשים לאנשים שפעולתם כבר נכרת ומסוימת. אתה רואה גדלות בחיי הלל הזקן ודבריו הנשגבים, ואני אומר להפך, אדרבה, שמאי גדול. אתה אומר ר' אליעזר קנאי היה ואני אומר להפך ר' אליעזר איש גדול היה. הוא שוכח באותה שעה, כי אין בקפדנותו של שמאי אף שמץ מן היתפארת שבגבורה, מאחר שרק ע"י האות המתה ול שם האות המתה היא באה וכי ר' אליעזר הגדול אם גם זכה לשבח את כלי הוין, אינו אלא קנאי פשוט ככל מקנאי קנאת ד' צבאות הרבים מאד בתולדתנו.

וכאן הגענו לאותו היחס שבין הקראות ובין משפטיו של ברדיצבסקי על אנשים שונים בתולדתנו. כידוע, הונחו ביסוד התנגדות הקראים, ביחוד מתחלת התפרדותם, לא דעות קבועות ועיקרים רתיים קבועים, כ"א התנגדות נמרצה לנאונים ותורחם. הכעס הביא את הקראים

⁽¹⁾ 'גמושות' צד 91.
⁽²⁾ שם צד 21.

— אם נונע הוא לעניננו, ספר !
 — הדבר היה בנן העדן...
 — הישנו בעולם הזה ?
 — הוא היה ; לפנים ! והדבר היה בנן העדן, טרם העמדו הכרובים
 בשערי הכרובים עם להט החריב המתהפכת... כי לא גרש עוד משם האדם...
 — טרם אכל מעץ הדעת ?...
 — כבר אכל —
 — וטרם גרש ?
 — כן הוא... נניח כי האל ארך אפים הוא וטרם חתך את נור
 דינו של האדם. נניח כי עודנו יושב בסוד מלאכיו ונמלך בהם, כדת מה
 לעשות... ואולי יש מלאך מליץ והוא דובר עתה...
 — נניח...
 — והאדם עודנו הולך הנה והנה בנן העדן, ורואה, ומתבונן...
 הולך לו האדם הנה והנה, וישא את עיניו, וירא, והנה על אחד
 העצים תפוח הרר זורח באור ביקר, תפוח הרר, נחמד למראה... ותחשק
 נפשו בו..
 — ויקטפנו ?
 — לא שלח יד? האדם, טרם גרש מנן העדן, לא נזל ולא קטף...
 — ויקח בערמה ?
 — גם ערום לא הערים אז האדם ! הלא בנן-עדן היה הדבר.
 — ומה עשה האדם, אחרי אכלו מעץ הדעת וטרם למד לחטוף
 ולרמות ?
 — בקש ! כאיש ישר ובעל נמוס ומדות טובות נגש אל העץ
 וישתחזה, ויאמר : אנא, עץ ! אם נא מצאתי חן בעיניך, ואם לכך עלי
 טוב, הבה לי את פריך, את התפוח, ואריחנו, ואוכלנו — ותאורנה עיני...
 — ומה ענה העץ ?
 — לא השיב את פניו, אך תנאי התנה העץ.
 — איזה תנאי ?
 — בלעדי, אמר, לא תקח את התפוח, ואולם אתי יחד תקחנו,
 אחי יהד תאכלנו... את התפוח על עלי, על ענפי, על גזעי, על שרשי,
 גם על העפר, אשר דבק בשרשי... את הכל תאכל...
 — חא-חא-חא !
 — גם האדם צחק... איך יאכל את העץ כלו ? אך העץ אמר :
 לא בפעם אחת תאכלני ! כל ימי חיך תאכל ! דבר יום ביומו, בכל
 שעה, בכל רגע, בלי הרף תאכל...
 — ולא נאות האדם ?
 — עוד תשאלני ? הלא אמרתי לך, כי כבר אכל מעץ הדעת !
 — ואני יודעת ספור אחר...
 — ספרי, אזני קשובות...
 — ולא בנן-עדן היה הדבר, כי אם כדומה לו במקצת — ביער
 גדול... ולא באדם הראשון כי אם באדם קדמון — כפרא אדם, החי על
 צידו, באיש הודי רובה קשת...
 — וגם זה יהיה שייך לעניננו ?
 — בלי ספק, והאדם הפרא עונד לראשו נוצות צפרים, קשתו
 הדרוכה על שכמו וזר נוצות על ראשו...
 ויהי היום, ויתע הציד ביער וירא והנה מעל לראשו מעופפת
 צפור, ולצפור נוצת זהב, נוצה זורחת באור בוקר... הלא כן זרח התפוח ?
 — כן ו

בְּדִרְךָ.

אט רוח חרישית בשדה עברת.
 ובקעת החמדה, העטה אדרת
 פו טהור, בכנור המיה.
 מה שיר לי, נחמדה, מה שיר תנגני ?
 התאבי יום פרות ויום אורה בשרגי,
 ונחם אל נפש עניה ?
 או אולי רק בכה לי יבבו הדשאים,
 על גלים ודונים, מתרגשים ובאים
 ומבקשים את נפשי לספותה ?..
 יהי אשר יהי ! אנכי אכרעה :
 יגע אנכי מהרה, מתלאה
 נורא ויבדה משאתה !
 פה אכרע, אשכבה, כי עיף אנכי.
 בקר רגלי בצקות, כבר בשל בי פחי
 לנוע רק ימים על שונה !
 פה סבך השושנים בדממה ישח,
 ובצלו חמדתי, מצאתי מנוח ;
 פה, אולי, לבטח אישנה.
 ולראש האשמרה, בי תקום דמיה
 ותשפך את שיהה שושנה נקנה
 וברה בכרי צמר צמר :
 גם בעדי תתפלל היפה, תשוה,
 נאני אז אהפך על-צדי, אנוח,
 אישנה עד ועל השחר.

בן ציון,

הוא והיא.

שיחת רמזים, לנגה הירח, בחורשה.

— ראי, גם הירח הרגיש בימך ; בעד העלים שלח את קרניו
 לשלומך, לנשק לך...
 — הירח שוטה הוא... הלא כה אמר היינע.
 — הפעם חכם עתיק הוא ויודע לבחר בטוב ויפה.
 — והקרנים, וכתמי האור מצחקים ברעדה וגיל על הכליל פניך ;
 סביב סביב לפניני שפתיך...
 — משורר אתה, ואני לא ידעתי.
 — לא. דברי יוצאים מן הלב הנמוג... אני אוהב אותך, אוהב מאד.
 — אל תשחית דבריך חנם... שוב הביתה והגד זאת לאמי.
 בשורה טובה תביא לה...
 היא תיעץ לך, מה תעשה...
 ותניד לך אל מי מן הרבנים והפקידים תפנה...
 עוד יושב אתה ?
 — כן, כי זכר מעשה עלה על לבי...

אם שמתבייש הוא מפני עצמו ואם שמתירא הוא. פן ידעו כי מחקה הוא.

אך „התורה“ לוחצת את הלב, כמעט את הצואר, והרב משפיל את עיניו ומביט אל תחת השלחן, בידו האחת הוא מחליק את זקנו הקצר, ובשניה הוא מעביר ממקום למקום את השכין אשר על השלחן, ומתחיל בקול נמוך מאד:

— „כי תצא למלחמה על אויבך“ — אויבך — היצר הרע — אויב־אוי — הוא מנענע בראשו, מתחזק על בישנותו, וכהוסיפו לדבר כך לבו מתנבר בו; וכבר מביט הוא במבט מלא, בלי בושה כלל, בפני האורח. האורח מצדו מעוה את פניו באופן משונה, מנענע בראשו לאות „כן“, אך עיניו, עיניו של האורח, כאלו נקשרו בחוטים אל בקבוק יין־שרוף העומד על השלחן, ואינן יכולות לזוז משם ולהביט אל צד אחר. מתפלא הוא הפלא ופלא על אפשרות הדבר, כי ישאר יין־שרוף. יין־שרוף חריף מאד, כמעט חצי הבקבוק אחר הסעודה. וברגע אשר קול הרב התרומם מן המדרגה הרגילה. והרב בעצמו בא כמעט לידי התלהבות בפרשו כי „בשביה“, היינו בתוך המדות הרעות, ו„אשה יפת תואר“, הכונה כי בכל מדה רעה יש שורש בקדושה: איזה צד טוב, — באותו הרגע קצר כח האורח מהתאפק: באיוו מהירות משונה הוא לוקח וחוטף את הבקבוק, ממלא כוס יין־שרוף גם כן במהירות גדולה, עד ישפך ממנו גם על השלחן, קורא „לחיים“ בקול צרוד, מוריר את קרקדו לאחוריו ושותה את הכוס בפה פעור, כערל שכור כבית המרוח. פעולת השתיה הזאת על התלהבות הרב רעה מאד; הרב הוא אסתנים ואיננו סובל מטבעו דברים נסים, בשגם האורח הוא חסיד מפורסם ושליחו של הקדוש, — והרב מעביר את מבטו מן האורח אל בנו.

באמת קשה לו לסדר „תורתו“ בפני שלום; בלבו הוא חש כי בנוגע „לתורה“, מפריד איזה דבר בינו ובין בנו, אם כי אוהב הוא אותו מאד; שלום הוא היחיד מבניו, אשר בעזרת השם יתברך ישבע נחת ממנו, ואשר יירש את כסא הרבנות אחריו לאחר מאה שנים. בנו הבכור הוא עשיר גדול, ואולם מלוה רבית הוא, ואת עשרו שונא הרב בלבו; חתניו לוקחי בנותיו יצאו לגור בווארשא ויצאו לתרבות רעה; אוכלי טרפות הם, רחמנא ליצלן; ושארית הפלטה הוא שלום, שלום שלו; בעל שכל גדול הוא ועמקן בלמודו, לב טוב לו ונפש ישרה מאד... אמת, כי בשבוע שעבר הלשין איזה איש עליו לפני הרב, כי קורא הוא בספרים חיצונים, וכי ראוהו נושא ספר בידו ברשות הרבים ביום השבת, ואולם הוא איננו מאמין בדבר, אי אפשר לו להאמין, ממאן הוא להאמין... שלום הוא נער כשר וטוב, יאמרו מה שיאמרו... ואולם לסדר תורה בפניו קשה לו, יען כי יודע הוא בברור, כי שלום איננו חפץ לנסוע לסמילאָוּ.

אך עתה במצב כזה, אחרי השתיה הגסה של האורח בשעת „אמירת התורה“, ראה הרב את עצמו מוכרח לפנות אל שלום, מביט הוא אליו בתחנונים ובאהבה; „שמעני, שלום, שמעני. וכי מה איכפת לך אם תשמעני?“ דובר מבטו.

שלום מרים את ראשו, מתכון לשמוע, כדי שלא לבייש את אביו, שהוא אוהב מאד בלבו, ואולם בעקרו של דבר מתפלא הוא מעט: אומר הוא בלבו, כי על אביו היה לדעת, שהוא, שלום, חושב את כל הדברים האלה לדברים בשלים, וכי בכלל הוא אפיקורס. זה שבועות אחרים הוא משתדל להביא את אביו מעט מעט לידי הכרה,

— וגם הנוצה. ותחשק נפש הצידי, לא בצפור כי אם בנוצה...

— וידרוך את קשתו ?

— לא. מרום מחציו היתה הצפור...

— וילכדנה בערמה ?

— לא. האדם הפרא לא הערים, כי אם הרים את ראשו בבקשה

אל הצמור...

— ומה בקש ממנה ?

— רדי מעט, בקש, העצרי במעופך, ואור בך, ואמיתך, ואקח

את הנוצת הזורחת, ואת פנך אשליך...

— והצפור ? — —

— לא ענתה דבר, ותעף לדרכה. היה שלום.

י. ל. ס. ר. י.

הַרְבּ וּבֵן הָרַבּ,

תמונה.

מאת ה. ד. נאָמבערג.

סעודת שבת של שחרית קרבה אל קצה והרב מעביר שתי ידיו על פניו המפיקים הכנעה ויראה לפני רבון העולמים, מושך את שתי פאותיו בנחת, ממשמש את השטרימ"ל ומתקנו על ראשו ומתכוין להתחיל להניד את דרושו, את „התורה“ על פרשת השבוע, אשר חנן השם יתברך אותו, את בן־אדם רמה ותולעה היוודע את מך ערכו, החופ"ק סאקין בעזרת השם יתברך. אל השלחן יושבים עוד שני אנשים. מימין הרב יושב אורח סמוך על שלחנו, חסיד מחסידי סמילאָוּ, כהרב החופ"ק בעצמו, בעל זקן צהוב וחוטם ישר ומשפחת מגואלה, הכרוכה על צוארו; ומשמאל הרב יושב בנו שלום, בחור בן שמונה עשרה שנה, בעל פנים ארוכים וחורים ומצנפת סאמיט, — משכיל מסתתר, הכותב שירים בשפה הקדושה ומחשב להיות במשך הימים למשורר עברי גדול. הרבנית חולה זה שני חדשים במחלת רימטיסמוס ושוכבת על מטתה בחדר הקרוב הסמוך.

הרב מסאקין הוא ענו גדול מטבעו, ולכן קשה לו מאד לסדר „תורתו“ בפני אחרים: להוציא איזה פסוק מן התורה הקדושה ולומר, כי ה„פשט הוא כך וכך“ — הדבר הזה נראה לו כעזות יתרה, והוא מתבייש מפני עצמו, כאלו דבר שקר. עד מלאת לו עשרים וחמש שנה היה מתננד, כאבותיו וכאבות אבותיו, אך בבואו להיות „חונה“ בק"ק סאקין, שיושביה חסידים, היה בעצמו, כמעט שלא במתכוין, לחסיד. עתה הוא בן ארבעים שנה או יותר מעט. עתה נוסע הוא שתי פעמים בשנה לסמילאָוּ, ואחרי כל „נסיעה“ הוא מריגש שאמונת צדיקים שלו וחסידותו מתחזקות. וכפעם בפעם, בבואו הביתה, הוא נכסף מאד לומר בעצמו „תורה“, ורק שהוא חש לחץ בלבו, וכמעט גם בצוארו, כי מתבייש הוא לסדר את „תורתו“.

וקשה מכל — היא ההכנה, ההתחלה. בעקרו של דבר אפשר לחקות בנוגע להכנה והתחלה את מעשי הקדוש: הקדוש משפסף מצחו הקדוש, מביט אל המסוכים בעינים פקוחות מאד, כמעט ככעס, אחר כך הוא נאנה... ואולם לחקות אי אפשר לו להרב מסאקין:

יושב הוא אל השלחן וקורא את שיריו במחברת. כבר חפץ הוא לאחו ברסן ולנהג את מחשבותיו בדרך, אך איזה דבר מפריע אותו: הוא מתיר את החגורה מעל בטנו ומשליך אותה על כסא הרב. ועתה, כהיות שלום שקט ובטוח ואין דבר מפריעו, מן הנחויץ הוא שיקרה המקרה הנפלא השני: תורת הרב, אשר התגלגלה במוחו של שלום ויהי לרעיון רומנטי, עוברת עתה מעט מעט ממוחו של שלום אל לבו; משם עליה לצאת החוצה על הניר, ולבוא אל תוך מוחות אחרים: אל מוחות רעי שלום, בחורי בית המדרש, הקוראים את שיריו ברוב התלהבות ומרהרים הרהורים רעים מאד אחרי כן בלילה על מטתם...

ושלום מתחיל להרגיש, כי שוכב הוא על המטה, חולה, חלש, אין בו כח לדבר, מבטו תועה, והוא איננו רואה דבר, ורק על נבי לחיו הוא חש נשיקה, דקה, קלה... באוניו מצלצל איזה קול נעים... הוא חפץ להוציא את ידיו מתחת הכסת ואינו יכול — הוא מת — ערפל —

עיני שלום בורקות עתה באיזה ברק בלתי רגיל, בעיניו נראות דמעות, דמעות מתוך המקור היותר עמוק: הלב מלא רגש, החפץ להתפרץ; מוחו עובר עבודה מהירה מאד: כל אוצר המלים, המושגים והחיוניות עובר במוחו במהירות רבה, שאיננה נותנת להכירה להכיר את הנעשה והנארג, היר מתנועעה לאטה ושורטת אות אחר אות, מלה אחר מלה... לרגעים הוא מעביר את מבטו מן הניר, מביט סביבו: ארבעה כותלים — ודממה; והוא מקשיב את לחישות נפשו: „הם! היוצר יוצר! הכהן מקריב קרבן לאלהיו!”

אך הרב בחדר הסמוך לא הקשיב, בלי ספק, את לחישות נפשו שלום בנו. במוחו נארג איזה פרוש חדש על פרשת השבוע, אשר לא הניח לו לישון. נחויץ היה לו לעיין בספר. — הדלת נפתחה, הרב עבר את המפתח, ושלום לא הרגיש.

ופני הרב נתעקמו ונתעוו בעויה משונה ונוראה, אשר יכולה היתה לעורר רחמים מרובים בלב כל רואה. פני שלום חזרו כשיר, כנשאו עיניו ובראותו את אביו, אשר מבלי דעת מה לעשות ומה לדבר, ישב, או יותר נכון, נפל על הכסא אל מול בנו, וישמיע איזה קול לא-ברור: צעקה או אנטה...

ומיד קם מעל הכסא, דעתו היתה מבולבלה והוא לא ידע את אשר עליו לעשות. לבו ועיניו בקשו לבכות. דמעות, דמעות הרבה — ולא יותר. ויקם ויצא אל החדר השני.

שלום נשאר לבדו בחדר. את לבו לחץ כאב עז. בחדר היה צר לו, ויקח את כלי הכתיבה ויעמידם על מקומם, ויצא מן הבית. לפני צאתו לקח איתו את מחברת שיריו ויסתירנה תחת ה„טלית הקטן”, כי אמר בלבו: אולי יבצר ממנו לשוב עוד אל בית אביו, ולכן יציל נא לכל-הפחות את הדבר היקר לו מכל.

הנני מוצא לנחויץ להעיר בזה, כי ברנעי חיינו היותר קשים, עת מוחנו יקבל דחיפה עזה, או מתעוררת בנו נשמתנו העומדת על המשמר להציל את אשר לה: הנני זוכר, כי בעת השרפה הגדולה בלילה, הצילה זקנתי מן הארון, ששם נמצאו הרבה כלי כסף ותכשיטים, רק שני בקבוקים גדולים מלאים מיץ-פרי, אשר אותם הכינה היא בידיה, ולבושה כתונת, ולא יותר, רצה מן המעלות, שכבר אחזה בהן האש, והבקבוקים בידיה, וברדתה מן המעלות קראה בקול גדול: הצלתי! הצלתי! — ואמנם עשתה זקנתי כראוי לעשות, כי את

כי אבדה לו אמונתו. הוא מביט עתה בפניו ומחריש, ואי אפשר לו לבלתי חשוב בלבו: „חי נפשי, אבי, בטלן גדול אתה!” אך בנגוע הרב בהמשך תורתו בענין מיתת נשיקה, כי הצדיקים מרוב התלהבותם והתדבקותם בקביה מתים כנשיקת פיו, האירו עיני שלום פתאם ויניע ברגש את גוו. פה קרה אחד מאותם המקרים הנפלאים, הנקרים לעתים תכופות מאד, כמעט על כל פסיעה ופסיעה, ובכל זאת יושמו אל לב אך לעתים רחוקות מאד מאד: תורתו של הרב התגלגלה במוחו של שלום ותהי שם לנושא שיר אהבה, לרעיון טוב לכתוב עליו רומנס חדש... החסרון היותר גדול, המונח בטבע האדם, הוא נטיותו להבין מכל אשר אוניו שומעות ועיניו רואות, אך את עצמו ואת עניו. זאת היא דעתי, שאיננה נוגעת הרבה בענין הספור. מוחו של שלום כמעט רקד מרוב שמחה: כי הנה למות הוא חפץ, בלי כל ספק, ובכן טוב ונכון הדבר מאד, כי אהובתו תשק לו, בשכבו על ערשו, חולה, ואו, באותו הרגע ממש, תצא נשמתו. שלום בעצמו התפלא על נודל הרעיון; השיר אשר יכתוב לקח את לבו וישכרוהו, עד כי לא עלתה נס מחשבה על לבו להטיל ספק בדבר, אם חפץ הוא באמת למות, למות ממש, ואם יש לו אהובה ומה שמה ומראה?

מי יודע? מאד מאד אפשר הדבר, כי לו הוניע שלום יותר מעט את מוחו לחשוב מחשבות, או מצא, כי למות על צד האמת, כאשר כל בני אדם מתים, הוא איננו חפץ לגמרי, וכי אהובה — אם כי טוב וישר מאד הדבר אשר תהיה לאיש אהובה יחידה — אין לו. ואולם המחשבות הרבות אינן נותנות לבן אדם לעשות מעשה, להניד יד או רגל. החיים בכלל, וכתובת שירים בפרט, אינם סובלים מחשבות הרבה. טעם הדבר פשוט מאד: לו חפץ החי לחשוב ולדעת למה הוא חי, כי עתה שב העולם זה כמה לתהו ובהו... אבל זאת היא דעתי הפרטית, והיא גם כן אינה נוגעת הרבה בנוף הספור.

בעקרו של דבר חפץ שלום לחיות ולכתוב שירים. מדוע חפץ לחיות — אינני יודע, אך לכתוב שירים כמעט מוכרח היה מטבע הרברים: מעת אשר אבדה לו אמונתו ויהי לאפיקורס, נפלה עליו איזו תונה גדולה, והרהורים רעים הדריכוהו מנוחה; בלילה נרדה שנתו, והרבה פעמים היה הדבר תמוה בעיניו, מדוע כל בני אדם אלה, החיים על פני האדמה, לא ישחטו איש את אחיו יום אחר, כי הנה סוף כל סוף ימותו ויאבדו, ולמה זה אפוא להם חיים? אך מעת אשר החל לכתוב שירים ויחש כנפשו כוסף וכשרון למלאכה זאת, רוח לו מעט. אחר כל שיר מתרומם רוחו בו, והוא מוצא פתרון חיינו...

ומיד אחר ברכת המזון, כשהלך האורח לדרכו והרב בא אל החדר הסמוך לישון שינת צהרים של שבת, לא יכול שלום למשול עוד ברוחו, לבלתי הביא את מחשבתו לידי מעשה. הנה הוא פותח את הארון, לוקח משם את כלי הכתיבה, אוהו בירו האחת את העט ואת הדיו ובידו השנית את מחברת השירים ומתקרב אל השלחן על בהונות רגליו: דומה הוא עתה מאד לההולך על החבל המתוח באויר. מקפל הוא את המפה שעל גבי השלחן ומניח את כלי הכתיבה על השלחן, מביט עוד הפעם סביבו, למען היות בטוח כי אין איש בחדר; וזכר הוא עתה כי הרב, בקומו משנתו, משמיע קול שעול, ובלכתו הוא סוחב את רגליו וסנדליו משמיעים קול, עד כי גם העומד בחדר השלישי ימול להכיר את קול צעדיו: היינו, כי אפשר לו להיות שקט.

שלום בעברו לפני בית המדרש הפנה את פניו. מבטיהם נפשו, והרב ראה את עצמו מוכרה לנשת אליו. את עיניו הוריד, כנגב בשעה שנתפש.

— התלך מעט? — שאל בקול נמוך ורך מאד.
שלום לא ענה דבר וילך אהו.
(סוף יבוא)

פֵּילִיטוֹן.

יָמִים - טוֹבִים.

זכרונות.

מאת מ. ב. לֶבְנִיק.

אציב נא אבני זכרון לימים האלה. מתירא אני מאד שהם עוברים, עוברים ובטלים, ובנינו ונכדינו הבאים אחרינו לא ידעו עוד אותם...

אכן לא היו ימים טובים לתלמידי ישראל — לאלה שהיו ראויים לשם זה — בכל ערי תהומנו הקטנות, כימים שבין חמשה עשר באב ובין יום הכפורים. מחמשה עשר באב לתלמידי ישראל בערי תהומנו הקטנות היו מתחילים ללמוד בבתי המדרש ובבתי התפלה בלילות.

המנהג הזה מקובל גם עתה בהרבה עירות קטנות, ואולם עתה כבר פג מעמו ופנה הורו והדרו. בראותנו עתה בבית המדרש את ילדי ישראל — נמושות על פי רוב — יושבים באותם לילות הקיץ היפים שעות אחרות אחר תפלת הערב והומים כזבובים בלשון המשנה והגמרא, או יעלה מכלי משים על לבנו זכר רוב הנעורים בלילה הראשון של שבועות: אנשים עיפים מעמל ערב-יום-טוב, מהבל בית המרחץ, ועוד יותר מן הסעודה הראשונה של החג הנאכלת בתאבון גדול מאד, אנשים עיפים ומלאים יושבים כל הלילה ומהגים כמו בחלום את לקוטי "תקון השבועות".

עתה כבר פג טעם המנהג, ומי יודע אם בעוד שנים אחרות לא יתם כלו באותן הערים שאין בהן ושיבות קבועות; אבל לפנינו היה המנהג הזה עוד בעצם תקפו והדרו, ואתם הימים, שנמשכו עד אחר יום הכפורים, היו ימי שירה ותגבורת הרוח לתלמידי ישראל.

גבורי הימים האלה היו לרוב הלומדים מעצמם, אלה שכבר פרקו מעליהם עול המלמדים והחדרים, ורק שומעים עוד "שעור" מפי הרב או מפי למדן נודע אחר. כי בין כתלי החרד — כידוע — אין כל מקום לתגבורת הרוח. שם כל התלמידים וגם המוכשרים שבהם קצוצי כנפים, כל היום הם כלואים בחדר צר ונמוך, ההמולה והערבוביה התמידיות חוזרות, מאפס מקום בארבע אמותיו של החדר, לאונייהם ולעיניהם ולכל גופם, מבטי הרבי וגערותיו וצווייו באים תכופים מאד — וכל זה מרכא ומחנק את כל ההרגשות העדינות, את כל השירה הרוממה, שימציא להם וישפיע עליהם חנוכה הישן במדה מרוכה. בין כתלי החרד נחנקים רגשי השירה גם בקרב בני העליה שבתלמידים, גם בקרב אותם התלמידים, שעוד בראשית ימי ילדותם כבר ירגישו — אם כי לא בהרגשה ברורה — את כל עמקו ואת כל קדשו של צערנו ההיסטורי, ואשר על כל לומדים הם גם את כל ההלכות והסוגיות היבשות בהתלהבות ובחבה יתירה, אך בכל זאת היו לפעמים קרובות מאד גם תלמידי החרד מתנשאים באותם הלילות עד למדרגתם של הלומדים מעצמם. החופש והמרחב שכבית המדרש או בבית התפלה, הקדושה החביבה שבאותם המקומות, כל אלה החיו את רוחם והלהיבו את רגשי השירה שהיו נרדמים בהם, כל עת שבתם בחדר, במעמקי הנפש.

מי שלא ראה ולא שמע את הלומדים בלילות האלה, לא ראה ולא שמע ילדים מלאים פואיזיה מימיו.

הבקבוקים האלה אהבה נשמתה, ואת נשמתה לא בלבד האסון אשר בא פתאום... את אמתת משפטי יוכיח גם מעשה שלום, כי הציל את מחברת שיריו, בהתיאשו כמעט מכל...

בבית המדרש, אשר שמה בא שלום, שררה איזו דממה כבדה. הספסלים נעתקו ממקומותיהם ונצבו בלי שום סדר; על אחד הספסלים שכב השמש וישמיע קול נחרה גדולה, כאלו חפץ לשאף את כל האויר אל תוך נחיריו. המפה על הבימה היתה מקופלה ולא מסודרה כחגורתו של שלום על כסא הרב, בעת כתבו את שירו. הרצפה היתה מלוכלכה מאד, והכל מסביב היה דומם, כאלו ישן הכל על מנת שלא לקום עוד לעולמים.

ושלום יצא משם ויהי הולך הלוך ושוב ועובר בין בית המדרש ובין בית אביו ויתן חשבון לנפשו על אדות המקרה אשר קרה. מן הנחוץ הוא לתקן את הדבר, לפיכך באיזה אופן שיהיה את אביו. יחד עם זה ההליט בדעתו, כי נחוץ לו לצאת מרשות אביו ולשום קץ למצב אשר כזה, להניד לאביו ברור ומפורש את כל אשר בלבו, יהיה מה שיהיה. בכל אופן היה לכו מלא רחמים על אביו. מן הנחוץ הוא לתקן... אך מה אפשר לו לעשות? לנשקו, לחבקו, לככות לפניו הרבה מאד ולומר: "אבי, שנינו, גם אנכי, גם אתה אין אנו אשמים בדבר"? אבל איך אפשר להניד את הדבר הזה, באופן שי'בין הוא, הוקן, את דבריו?

ובחרו יושב הרב שחזה לפני ספר פתוה. הוא חפץ לעיין בספר ולשכוח את מראה עיניו. בידו שפשף את מצחו, אך על לבו שכבה אבן, אבן כבדה מאד. בעיניו נראו דמעות, וברוב כח עצר אותן מבוא. נחוצה היתה לו נפש חיה, אשר ישפך לפניה את מרירות לבו, ויחפץ לפנות אל הרבנית. — ועלדה, קרא בקול נמוך אל זוגתו, אשר שכבה חולה על המטה.

— אֵא! לא טוב לי! רגלי — רבנו של עולם — נאנחה החולה — מה רצונך?

— אין דבר, אין דבר, ועלדה, מה שלומך? הא? ולדבר אתה על דבר המקרה אשר קרה לא יכול. בלבו כבר חש הרהור תשובה, על אשר חפץ לצער את אשתו החולה והסובלת יסורים...

בעבור שעות אחרות התישבה דעתו עליו מעט, עד היות לו היכולת לחשוב מחשבות. הוא לא האמין, לא חפץ ולא יכול להאמין, כי בנו שלום חלל שבת. פשוט כמשמעו, וכי היב הוא סקילה וכי מצוה להרגו... דבר זה אי אפשר, בשום אופן אי אפשר... הוא בקש בעצמו לתרץ את הנעשה, למצוא את הפשר הנכון, אך לא מצא. באחרונה החליט, כי "מעשה שטן" הוא; הוא זכר את ספור המעשה, שהיו מספרים באותו צדיק מקרא-הוב, שראו אותו מעשן את מקטרתו ביום השבת, ואולם המעשן, כידוע, היה רחמנא-לצלן רק שד בתמונת הצדיק... אך עברה עוד שעה. שלום לא בא, לב הרב דפק בחזקה, המקרה קבל את צורתו האמתית: שלום כתב ביום השבת, פשוט כמשמעו... לבו התמלא פתאום כעס גדול, אשר היה עצור עד כה באיזה מקום נסתר בקרבו, ובחרונו יצא מביתו על מנת למצוא את ה"מחלל שבת" ולעשות איזה מעשה רב: לקרעו כרג, ממש לקרעו...

אך כמעט ראה מרחוק את שלום, אשר הלך לפני בית המדרש בראש מורד ארצה, עמר פתאום על עמדו: ירא היה לנשת אליו, ואולם

אבל רק נערים עד שש עשרה או — אם הרבה — עד שבע עשרה שנה היו לוקחים את לב הרואה. כי הנערים מן שבע עשרה ומעלה כבר היו שמים את כל מעיניהם בשדוכים, ואז היתה מין טפשות מיוחדת קופצת עליהם. הטפשות הוות האריכה לרוב מיום בוא לבית אבותם השדכן הראשון ועד עבור שנים או שלשה חדשים אחר החתונה. ואולם גם כשעברה מעליהם אותה הטפשות גם אז לא שבו עוד למצב נפשם הראשון, כי בעת ההיא כבר קפצו עליהם לאט-לאט מרירותם ודלותם של חיי הגלות. אמנם היו לפעמים גם כאלה, שאחר חתונתם שבו עוד הפעם לבית המדרש. כזאת עשו לרוב אותם המאושרים ששלש או ארבע שני מזונות על שלחן חותנם עלו להם בגורלם. ואולם גם אלה היו לרוב רק הולכים ומתאבנים מיום ליום.

הנה כן היתה עוברת כל העת שבין חמשה עשר באב עד ימי הסליחות. בכל יום אחר תפלת הערב היו כל אלה הלומדים הקטנים שנתקבצו אל בית המדרש ממתנים בקוצר רוח, עד שילכו להם כל המתפללים לבתיהם; הם היו מרגישים — אם כי לא ברור — שכל אלה היהודים הגדולים הם מעולם אחר, מעולם של טרדות וראגות והתאבנות; ואז היו יושבים ללמוד והיו מאחרים בלמודם לרוב עד השעה הראשונה אחר חצות הלילה. אך הנה באו ימי הסליחות ועמם התעוררות גדולה, לא רק בין אלה הנערים, כי גם בין היהודים הגדולים.

עוד מרגע השמע קול השופר בפעם הראשונה ביום השני של ראש-חודש אלול, כבר יודעו לבותיהם של כל היהודים בערי התחום הקטנות מ"יום הדין" ההולך וקרב. עשרה מזמורי "תהלים" בכל יום אחר תפלת השחר מעידים, כי מכינים היהודים את עצמם לקראת ה"ימים הנוראים". אך ההכנה היא איננה נכרת ומובלמת כל כך, ולכן לא יגדל עוד הרושם הנעשה על לבות הנערים הלומדים, הערים תמיד לכל דבר אשר יסודו בקדושה וברוח.

אבל ימי הסליחות!...! הלא המה הפרודור של הימים הנוראים!...

ובימים האלה יתעורר היהודי בערי התחום הקטנות באמת כמתעורר מתרדמה. הוא מתעורר כחיי הרגע המדוכאים והמאובנים של גלותו ונותן לבו לדברים העומדים ברומו של עולמו הרוחני. אמנם הנשים והרוב הגדול של ההמון נרעשים ונבהלים רק מ"יום הדין" לכשעצמו; יראים הם, פשוט, את ספר הזכרונות, שבו יכתב ויחיתם, "מי יהיה ומי ימות" ושל יתר הרברים, המנויים בתפלת "ונתנה תוקף", אבל כלב היהודי, היודע ספר, תתעורר בימים האלה מבלי כושים גם תוגתו ההיסטורית, ובכל תפלותיו וסליחותיו הוא מתאנה וכוכה גם על הגלות המרה...

הנה הלילה הראשון של סליחות.

כל הקהל עומדים בבית התפלה על מקומותיהם. בידם האחת "סליחות" פתוחות, ובידם השנית נר דולק, והם מתפללים "אשרי" בכונה גדולה. תפלת "אשרי" נגמרה, ובכל בית התפלה השלך הם. הש"ץ—בעל תפלה פשוט בלי מקהלה—מתחיל לומר:

"יתג—ד—ל ויתק—ד—ש שמה—רבא"...

כמה תונה היסטורית תשמע בזמרה הזאת!... כמדומני, שאלמלי היתה לנו היסטוריה, כתובה שחור על גבי לבן, היינו יכולים ללמוד אותה רק מ"נגוני" התפלות של ה"ימים הנוראים", וכמובן, רק מאלה היוצאים מפי בעל תפלה פשוט ומבן.

תפלת "הקדיש" נגמרה. והקהל מתחיל בהתלהבות ובהתרגשות:

"שומע תפלה, עדיך כל בשר ויבואו"...

בנפש משתפכת ובעגועים גדולים נאמרות כל הסליחות, אולי מתחלה רוצה כל אחד לכפר בסליחות אלה רק על מעשיו המקולקלים, רוצה רק להיטיב את הכתיבה והחתומה, ואולם התוגה ההיסטורית עולה ומבצבצת בנפש היהודי מאלה ומבלי משים, והנה כל הקהל עומד בנפש נגרשת וסוערת ושופך את מרת לבבו לפני אלהי הרחום והחנן, לפני אלהי השומר עליו בכל אלפי שנות נדודו ומעוררו ומקימו לימים טובים, לימים שבהם יושב לו את כל כבודו הראשון ויחדש בריתו עמו כקדם...

ותלמידי ישראל עומדים פה גם הם ושואפים אל קרבם את כל אלה הקולות והעגועים כטל תחיה, התרגשות וסערת רוח אחרת לא ידעו, ולכן באים כל אלה המראות ונבלעים בנפשותיהם הצמאות לנצח. וגם בבוא התלמידים האלה ברבות הימים לעולם אחר ומקבלים שם השפעות אחרות וזרות, גם אז הם מרגישים בקרבם את הרושם הכביר של אותם המראות אשר ראו בילדותם.

ועד כמה חי הזכרון הזה בלב מי ששמע וראה את למורם זה! לנצח לא ישכחנו...

הנה ליל קיץ יפה ובהיר בעיר קטנה. ככל הוציאה ומבואותיה הדלים הוצרים שוררת דומית צניעות ובטחון. גם הירח והכוכבים מלמעלה וזרעים את אורם רק בתום ובעונה.

ובתוך אותה הדומיה, בתוך אותו התום והבטחון שנתגשמו, עולות מבית המדרש או מבית התפלה, שבקרבם אתם עומדים ואשר רק הם לבדם מוארים בכל העיר, ומירות למוד מעציבות של ילדים מן תשע עד בן שש עשרה ושבע עשרה שנה.

— המביא גט ממדינת הים — יחזור ילד בן תשע על למורו בקול רך ומוזעזע.

— «שנים או חזון בטלית» — יחזור לעומתו ילד בן שתים עשרה בקול געועים חזק.

— «בהמה הנקשה לילד» — יומר ויתחנן נער בן חמש עשרה.

ועוד הרבה קילוח, שלא תבינו ולא תכחינו בין מלותיהם...

כל אלה הזמירות תעלינה מבית המדרש אשר מתחת, ואולם גם בעזרת הנשים אשר ממעל יאיר נר, שם, על יד החלון הפתוח לגן ירק — אחוזת בית המדרש והכנסת השמש — יושב נער בן שש עשרה ומתפלל בקול הכנעה ועצבת: «ארבעה ראשי שנים הן»... כל היום הוא לומד «יורה דעה», ורק בלילה הוא לומד בעת הזאת מענייני דיומא, היינו, הוא חפץ לגמור עד אחר יום הכפורים את שתי המסכתות «ראש השנה» ו«יומא».

ואתם שומעים ואתם רואים את כל הקולות האלה, בעמדתם בחצר בית המדרש. אין אתם שמים לב כלל להוראה האמתית והיבשה של המלים האלה, המגיעות לאזניכם. אתם שומעים בזה רק כליון נפש חזק של נפשות רכות ותמימות, של נפשות שלא טעמו עוד טעם כל המא וכל האוה גסה ורועשת. וכך נעלם מעתיקכם ממקומכם, ואתם באים ועומדים בפתח בית המדרש, הפתוח לרוחה ואתם רואים כזאת המזעזע את נפשכם למאד:

לא רחוק מכם בפנה עומד שלחן ישן וארוך, ועליו תראה רק עשית מאירה אחת. ומשני עברי השלחן על ספסלים ארוכים פשוטים, ואולי גם רעועים, יושבים חמשה או ששה נערים קטנים, לבושם דלקומט, מצנפותיהם שמוטות לאחוריהם, ושערות ראשיהם ופאותיהם מודלדלות ולא סרוקות, ואולם עיניהם... איפה ראייתם עיני ילדים כאלה? כמה שירה עצובה, כמה תום מבצבצים בהן?... הם יושבים ומתנועעים ומזמרים את למודיהם בתשוקה עצומה, ואתם רואים הפעם את קולם הרך...

אך הנה גם מנגד יאיר נר. הנה נושאים אתם את עיניכם ועל הבימה אתם רואים נער כבן חמש עשרה או שש עשרה שנה. הנער נשען כראשו על שתי ידיו ומתנועע גם הוא. ומבלי משים אתם נעקרים עוד הפעם ממקומכם וכבר נצבים אתם לנוכח הבימה. הנער לא הרגיש בביתכם, והוא מתנועע ולומד כמתיקות עצובה כמקדם. ורואים אתם את פניו, והנם נוגים ומקיים, כפני אם רחמניה, בהכספה לבנה יחידה אשר בארץ מרחקים... ושומעים אתם את קולו, והנה כל נפשו משתפכת בו, ולפעמים גם רמעות נעלמות ועצרות תרעדה בו... התרעו מה המה כל אלה לפניכם?... את צרות עמו סובל עתה הנער הזה, — לא את הצרות המנוולות של הגיטו, — את צרות עמו הרותניות וההיסטוריות, אותן הצרות המקדרות את הנפש ומרוממות אותה על ידי הצער הרך והעמוק שבהן... הוא סובלן שלא מדעתו, ולכן גם לא יתאמץ להשכיחן... ומשתאים אתם עומדים והושבים בלבכם: אכן יש נפשות נעלות וכבירות בקרב אלה הנערים, אכן יש נערים אשר עליהם עומד העולם היהודי!

ובגשתכם אל הבימה, נגלו לעיניכם עוד ארבעה חמשה נערים, לומדים בכותל המזרח על עמודים ואוחזים נרות בידם. ואת הבימה אתם סובבים ועוברים בדרככם גם על פני הלומדים האלה, וגם בהם רואים אתם אותו אופן הלמוד, שראיתם על הבימה. אך הנה גם שם, אחורי התנור נר דולק וספרים פתוחים... שם לפני שלחן קטן יושבים כפופים שני יהודים גדולים.

ומתקרבים אתם אליהם ומתכוונים אתם גם בהם. אך פני האנשים האלה פני עופרת; הדלות המזוהמה של הגיטו כבר נוולתם, ואינכם מכירים בפניהם כלום.

ואתם יוצאים מבית המדרש בלב נגרש ובנפש סוערת.

התפלה כלתה, ובכל זאת רבים הנשארים בבית התפלה. הם לא ילכו לביתם עד למחר בערב. הנה "שיר היחוד", "התהלים".
ותלמידי ישראל לוקחים בכל אלה העבודות חלק בראש. הם הראשונים בין הערים כל הלילה. כי כבר הורגלו בזה. אך בלילה הזה לא ילמרו כל אחד בפנה מיוחדת, כבכל הלילות הקודמים; הם אינם מרגישים עוד מועקה בחברת היהודים הגדולים, כי כל לב חם, כל נפש ערה בלילה הזה; הם מתחברים אל היהודים הגדולים ומזמרים ומתפללים עמהם כל הלילה, וכלם ביחד מרגישים את עצמם כמסוככים בכנפי אלהי ישראל...

וה"עבודה" והסליחות ביום נאמרות בקול בכיה והשתפכות הנפש, והאנחה ההיסטורית נשמעת בעת ההיא בכל מלוא תוגתה וגעגועיה... נפילת ה"כורעים" והזמירות המלוות אותה אומרות גם הן היסטוריה עברית... ובאחרונה תפלה "געילה"!

החמה כבר שקעה. כל בית התפלה מואר אור כזה של גרות שעה אחרים, שנשארו דולקים עוד מאתמול, כל פנים חורים מן הצום ומן ההתרגשות הגדולה, ששורת או, ורומים להלבנים, שכל הגוף עטוף בהם, והעינים עוד יותר עמוקות ויותר רטובות...

הנה הם מזמרים בבכיה "שלוש עשרה מדות". לפני התיבה עומד עתה רב העיר, ישיש אשר זקנו לבן ככסף. והוא בוכה בשארית כחותיו כילד קטן:

אֲזַכֶּרֶה אֱלֹהִים וְאֶהְיֶיהָ
בְּרָאוֹתַי בְּלִיעֵיר עַל תִּקְוַת בְּנוֹיָהּ
וְעֵיר אֱלֹהִים מְשַׁפְּלֵת עַד-שְׂאוֹל תַּחְתֶּיהָ
וּבְכָל-זֹאת אָנוּ לָיָה וְעֵינָינוּ לַיָּה...

וכל העם צועק ובוכה גם הוא אחריו... ותלמידי ישראל צועקים ובוכים גם הם... ובאותה שעה תחרת בלבם הרך אהבה קרושה לעמם ולכל קרשיו לעולמים.

כן, ימי שירה ותגבורת הרוח היו הימים האלה. לתלמידי ישראל, וזכרנו עתה כי ימים כאלה ותלמידים כאלה ילכו וימעטו בקרבנו, ובשימנו אל לב כי תלמידים אחרים מלאים אהבה קרושה או רגש אחר קרוש במדה מרובה כזו אין עוד לנו — או יש אשר את לבנו ילחץ כאב חזק מאד...

נרבה:

ה' בריונין אומר ("הדר" גליון 34): "וגם הכסף הדרוש לבנין אוניברסיטה עברית לא כבר יהיה להשיג, כי לא רב הוא"; ואנכי מוסיף: ולו גם רב יהיה. אברך את כל קרובי ומכירי לשנת תרס"ב הבאה, ואת דמי הפ"פ שלשה ר"ב שולח אני בזה לבנין "אוניברסיטה עברית".
ז. פאולאצקי. דראלבונאָוץ.

תשובות האדמיניסטרציה.

לה' בודניצקי — טמכוב: בעד חילוף הכתבת — 20 ק'. וכן אנחנו מכריוס בראש כל גליון, ולמה תטרידנו חנם.
לה' אייוענבאנד—ליון: יש, ומחירם כהמחיר בעד חצי שנה—8 ר"ב.—
הספר "על פרשת דרכים" לאי"ה יצא בקרוב במהדורא חדשה.—
לה' ג'ר ריד בווערבקאוויצי: אם תתן לנו עשרה — תבוא על שכרך.
לה' אי"ש בוויטעבסק: למאי נפקא מינה?
לה'... במעויבוז: יגעת ולא מצאת.

הזכרונות הישנים האלה עולים תמיד ממעמקי נפשם לקראת כל השפעה חדשה ונלחמים בה: אם ינצחו—מוטב, ואם לא — הם ממלאים את נפשם בסתירות ובניגודים פנימיים ונעלמים, המרעילים את כל חייהם.

מליל הסליחות הראשונות עד אחר יום הכפורים כבר נשמעים קולות הלומדים הצעירים מבית המדרש ומבתי התפלה במשך כל הלילה. הם לומדים עד האסף המקדימים באשמורת הכוקר לאמר סליחות, ומה מוזעזע קולם באותם הלילות!... לפעמים אנחנו שומעים בו גם את נגוני התפלות של ה"ימים הנוראים". הם לומדים כל הלילה בהתרגשות, ברוח גבורה, כאדם הלוחם את אויבו בעד כל היקר לו בחיים... ובאשמורת הבוקר הם מצטרפים אל הבאים לאמר סליחות ואומרים גם הם עמהם. וכמוונים הם בהסליחות כיהודים גדולים, ואולי עוד בכונות יותר רצויות; אולי נושאים הם או בלבם הרך את הצער והתקוה של העם העברי יותר מן הגדולים.

אך הנה גם ה"ימים הנוראים" בעצמם. הנה שני ימי ראש השנה. כל העם בכית המדרש או בכית התפלה עטוף לבנים, פניהם פנים חיים ומרגישים, עיניהם מוארות ועמוקות, וגם רושם ההתאכנות האחרון נמחק מהן. הנה הם יושבים בהכנעה רוממה ומקשיבים לחזרת הש"ץ:

"וְיָבֵן מִן פִּתְרֵךְ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עַל-כָּל מַעֲשֵׂיךָ
וְיִרְאֶה עַל-כָּל מַה שִּׁבְרָתָךְ,
וְיִירְאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים
וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לִפְנֵיךָ כָּל הַבְּרוּאִים
וְיִעֲשׂוּ כְּכֹס אֲגוּדָה אַחַת
לְעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שְׁלָם...

והנגינה המעציבה והמשתפכת, אשר בה יוצאים הרברים האלה מפי בעל תפלה המתפלל בכונה, מה נעימה, מה חכיבה ומה קרושה היא לכל לב עברי!... היא תספר לו את כל האצור והכמוס בנפש העם משנות דור ודור... משנות טובה ואורה וכבוד אלהים, ומשנות מפלה ותבוסה וסלוק שכינה ומחנק הנפש... והרברים בעצמם?... הנפש המרגשת שומעת בהם את המלה האחרונה של תקות היהודים!... ואולם הש"ץ שופך את נפשו עוד ביותר התלהבות וביותר התרגשות, בקול רועד ונגרש של בכי עצור הוא מוסיף:

"אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים,
אֶהְיֶה אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ...

ככל החגים האחרים אולי לא יתעמקו בהבנת המלים האלה, אבל עתה, בשעה שכל הלכבות פתוחים ומטוהרים, בשעה שכל ההרגשות וכל המחשבות נתונות נתונות מבלי משים לשארית הפליטה הרוחנית, שהיא רק היא לבריה נשארה לו מכל חמדותיו בימי קדם, עתה מסתכל היהודי, ואולי למרות רצונו, בגורל עמו, ומתעמק בו והוגה בו...

ותלמידי ישראל יושבים או שקועים בים מלא של שירת-נפש קרושה וחוזרים אחר הש"ץ על כל הנגינות החביבות מלה במלה. והם שואפים מן הרגעים האלה חיי נשמות לכל השנה הבאה, לכל חייהם העתידים.

והנה גם יום הכפורים. הנה תפלת "כל נדרי".

כל בית התפלה נוצץ מרוב גרות השעוה הגבוהה. העם עטוף לבנים ככימי ראש השנה — ובלילה יחרת המראה הזה עוד יותר בלב הרואה — כל פנים מוארים באורו הפנימי של לב טהור ומתקדש, והעינים עמוקות ורכות ורטובות.

אותות הראגה והיראה, שהיו נכרים בראשית התפלה על פני כל המתפללים, כבר נמחו מעליהם, ובמקומם יראו עתה אותות געגועים והכנעה שלא אהבה קרושה ועמוקה ונשגבה... הנה הם מתפללים את התפלות ואת הסליחות, שאחר "שמונה-עשרה", והנגונים — נגוני ה"ימים הנוראים", נגונים מייעים את הצער ואת הבטחון גם יחד שבכל גלותנו הארוכה... הנה כל העם מתורה אחר הש"ץ, אומר "על חטא" ומכה באגרופו על לבו כחוטא ופושע — ואולם קולו הוא קול עם נענה ומקוה זה שנות אלפים ולא קול של חוטאים יחירים, המבקשים רק מחילה וסליחה וכפרה.